

Walory historyczne i kulturowe Parku Krajobrazowego „Góra Św. Anny”

Europejski Fundusz Rolny
na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich

Zespół Opolskich
Parków Krajobrazowych

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2007-2013

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich: Europa inwestująca w obszary wiejskie.

Publikacja współfinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu III Pomocy Technicznej Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013.

Institucja Zarządzająca PROW na lata 2007-2013: Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.

Publikacja opracowana na zlecenie Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego.

Redakcja: Beata Wielgosik

Tekst: Beata Wielgosik, Roman Gohly

Zdjęcia: Marek Zarankiewicz (MZ), Lesław Klim (LK), Krzysztof Klucznik (KK), Błażej Duk (BD), Klasztor franciszkanów w Górze św. Anny (arch. KF), Muzeum Śląska Opolskiego (arch. MŚO), Izba Pamięci Lotniczych w Ligocie Dolnej (IPL) oraz Łukasz Jastrzembski (arch. ŁJ).

ISBN: 978-83-932710-7-8

Zespół Opolskich Parków Krajobrazowych

Oddział Park Krajobrazowy „Góra Św. Anny”

ul. Leśnicka 10
47-154 Góra Św. Anny
e-mail: gsa@zopk.pl
www.zopk.pl

Wydano na zlecenie:

Województwo Opolskie
ul. Piastowska 14
45-082 Opole
www.opolskie.pl

Projekt i opracowanie graficzne,

skład, łamanie, druk i oprawa:

Argrafpol Agnieszka Blicharz-Krupińska
ul. Czarnieckiego 1
53-650 Wrocław
tel. 0507-096-545
tel./fax 071/797-88-80
www.argrafpol.pl

Park Krajobrazowy „Góra Św. Anny” utworzono w 1988 roku na zachodnim krańcu Wyżyny Śląskiej, zwanym Garbem Chełmu. Ze względu na bogaty świat roślinny i zwierzęcy na znacznej części Parku w 2004 r. ustanowiono ostoję siedliskową europejskiej sieci obszarów chronionych Natura 2000. Park ten cechuje również duża georóżnorodność, dlatego też w 2010 r. został nadany mu status geoparku krajowego.

W celu ochrony dziedzictwa kulturowego krajobraz Góry św. Anny wytypowany został w 1993 r. na zlecenie UNESCO na Listę Światowego Dziedzictwa, znajdując się na liście 15 najcenniejszych krajobrazów kraju. W 2004 r. Rozporządzeniem Prezydenta RP „Górę Św. Anny” – komponowany krajobraz kulturowo-przyrodniczy – uznano za pomnik historii.

SPIS TREŚCI:

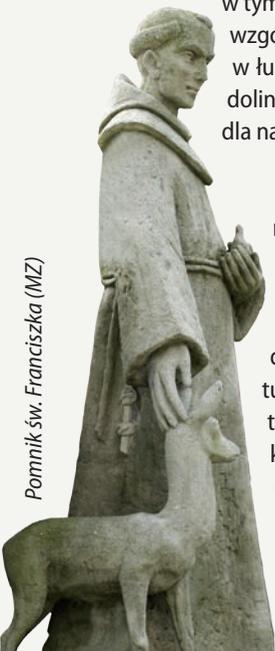
WSTĘP	4
PRADZIEJE PARKU	5
POPULARNY ZARYS DZIEJÓW	7
DZIEJE FRANCISZKANÓW	11
WAŻNE RODY SZLACHECKIE NA TERENIE PARKU	13
GÓRA ŚW. ANNY JAKO MIEJSCOWOŚĆ	16
GOTYCKA FIGURA ŚW. ANNY SAMOTRZECIEJ	17
BAZYLIKA ŚW. ANNY	18
HISTORIA KALWARII I PIELGRZYMOWANIA	20
OLETARZ PAPIESKI	23
GROTA LURDZKA	28
POMNIK I AMFITEATR	29
LEŚNICA	32
LIGOTA DOLNA	34
WYSOKA	35
PORĘBA	36
CZARNOCIN	37
ŻYROWA	38
JASIONA	41
OLESZKA	42
KADŁUBIEC	43
DOLNA	44
LICHYNIA	45
ZALESIE ŚLĄSKIE	46
TRADYCYJNA ZABUDOWA	47
SZTUKA LUDOWA	47
ZWYCZAJE I OBRZĘDY	48

WSTĘP

Góra, która pobudza wyobraźnię: nefelinitowy twarżelec zatopiony w wapiennym podłożu wznosi się majestatycznie ponad nizinę. Intryguje i zachwyca swoją odmiennością. Kiedyś samotna i tajemnicza – dzisiaj miejsce drogie mieszkańcom górnośląskiej i opolskiej ziemi. Góra św. Anny jak drogowskaz wskazuje idącym ku niej rozmodlonym pielgrzymom kierunek do miejsca uświęconego. To widoczne z daleka i dobrze rozpoznawalne wzgórze ma niewiele ponad czterysta metrów nad poziomem morza. Drogi czytelniku, wyobraź sobie, że unosisz się w przestworza; w tym rozległym, równinnym, może lekko monotonnym krajobrazie nagle widzisz wzgórze, ale nie jedno. Wyniesienia kolejno układają się w szereg niczym cięciwa w łuku, tworząc Garb Chełmu. Widzisz wzgórze porośnięte lasami, łąki, cieniste doliny, różnobarwne pola oraz urokliwe i zadbane wioski. Wielkim bogactwem dla nas jest ta ziemia. To ziemia naszych przodków i tych, którzy ją zaadoptowali.

Garb Chełmu jest intrygującym krajobrazowo miejscem z olbrzymim przyrodnym bogactwem na jego obszarze. Skalne występy, urwiska, lesiste i zacienione jary, słoneczne stepowe wzgórze – to świat kamieni, roślin i zwierząt. W świecie tym człowiek, który chciał sobie go podporządkować, choć do końca się to mu nie udało. Efekty tej obustronnej ugody możesz dziś sam podziwiać. Krajobrazowa harmonia Garbu to efekt współpracy natury i człowieka, to zalegające tu przed kilkuset milionami lat płytkie morze triasowe, to wybuchy wulkanu, to wreszcie niszcząca działalność lodowców, które tu gościły dwukrotnie, to człowiek próbujący ją poskromić, ponieważ odkrył, że to posażna góra. „Białe złoto”, popularnie zwane wapieniami, i czarne wulkaniczne skały stanowiły dla niego nie lada pokusę. Drogi Czytelniku, nie znajdziesz tu bogactw, które zapierają dech w piersiach, jednak gdy poznasz historię i zabytki annogórskiej ziemi i związane z nią dzieła rąk ludzkich, to jest pewne, że na długo zapadnie Ci ona w pamięci.

Pomnik św. Franciszka (MZ)

Góra św. Anny – widok z lotu ptaka (MZ)

PRADZIEJE PARKU

Na terenie naszego Parku stwierdzono 137 stanowisk archeologicznych z różnych okresów. Na terenie Śląska Opolskiego w Rozumowicach k. Kietrza odkryto ślady obozowiska człowieka sprzed 300 tysięcy lat. Pierwsze ślady pobytu człowieka na terenie Parku pochodzą z paleolitu, z tego okresu stwierdzono 8 stanowisk. Liczne stanowiska archeologiczne na tym obszarze wskazują na istnienie dogodnych miejsc do osiedlania się ludzi. Małe grupy koczowniczych przemierzały teren, pozostawiając po sobie ślady w postaci narzędzi krzemiennych, wiórów lub odłupków.

Epoka o nazwie mezolit (środkowa epoka kamienia) rozpoczęła się po ustąpieniu lodowca ok. 10 000 lat p.n.e. Obszar naszego kraju pokrył się obfitującymi w zwierzynę lasami. Żyjący w tym okresie człowiek rozumny *Homo sapiens* prowadził koczowniczy tryb życia. Utrzymywał się, polując za pomocą kamiennych toporów, drewnianych włóczni z grotami z krzemienia i łuków. Trudnił się również rybołówstwem oraz zbieraniem owoców, kłaczy i larw owadów. Potrafił także pozyskiwać miód dzikich pszczół. Mezolit reprezentowany jest przez 3 stanowiska w Parku: w Zakrzowie, Oleszce i Żyrowej, które potwierdzają fakt pobytu na tych terenach grup łowiecko-zbierackich.

W neolicie (4200-1900 lat p.n.e.) ludność przybyła z terenów naddunajskich przyniosła umiejętności: uprawy roli, hodowli zwierząt, wyrobu naczyń z gliny i tkactwa. Tak więc nastąpiła zmiana trybu życia z łowiecko-zbierackiego na rolniczy. Konsekwencją tego było zwiększanie się liczby ludności zamieszkującej dawne tereny obecnego Parku. Z tym okresem związany jest osobliwy sposób grzebania zmarłych. Zmarłego chowano niespalonego, w pozycji embrionalnej, wyposażając go w na-

czynia gliniane z pożywieniem, a także broń i ozdoby. Mogiły lokalizowano w pobliżu osady. Oprócz pojedynczych grobów, pojawiają się duże kamienno- lub drewniano-ziemne konstrukcje grobowe. Ślady osadnictwa neolitycznego stwierdzono w: Zakrzowie (2 stanowiska), Leśnicy, Wysokiej (7 stanowisk), Ligocie Dolnej, Olszowej i Oleszce.

W okresie brązu (1800 do 650 lat p.n.e.) Śląsk i część Wielkopolski znalazły się w obrębie tzw. kultury unietyckiej, cechującej się szerokim stosowaniem wyrobów z brązu. Nastąpiły też przemiany w sferze pochówku, który charakteryzował się znacznym zróżnicowa-

Zachodnia pierzeja rynku w Leśnicy – lata 70. XX w. (Dział Archeologii Muzeum Śląska Opolskiego – nr inw. 5361)

niem pod względem społecznym. Ciało zmarłego palono na stosie, a prochy w urnach chowano do grobu. Podobnie jak w neolicie zmarłego wyposażano w przedmioty stosowne do jego pozycji społecznej, potrzebne w „dalszym życiu”, m.in. w naczynia gliniane czy wyroby z brązu. Na terenie Zakrzowa archeolodzy odkryli cmentarzyska ciałopalne. Punkty osadnicze z okresu brązu znane są z Góry św. Anny (położony w ogrodzie klasztornej), Porębie, Wysokiej, Oleszce (fragmenty ceramiki) i Żyro-

Leńnicki skarb – gliniany dzban z groszami praskimi, znalezione w 1977 r. podczas prac wykopaliskowych

wej. Około 1600 lat p.n.e., na podłożu omawianej kultury i wpływów naddunajskiej kultury mogiłowej, wykształciła się na terenie m.in. Śląska kultura przedłużycka. Cechowała ją przewaga pasterstwa nad uprawą roli. Okres wpływów rzymskich (początek naszej ery – 375 r. n.e.) reprezentują stanowiska ludności kultury przeworskiej, którą utożsamia się z plemieniem Lugiów uważanych za Prasłowian. Słowianie przybyli na Śląsk w V w. n.e. W naturalny sposób doszło do wymieszania się Słowian z zamieszkującymi tam już Lugiami. W ten sposób rozpoczął się okres tworzenia kultury słowiańskiej. W IX w. tzw. Geograf Bawarski wymienia poszczególne plemiona śląskie, w tym plemię Opolan, zamieszkujące obszar poniżej ujścia Nysy Kłodzkiej i Małej Panwi do Odry, które posiadało 20 grodów. Istnieją domniemania jakoby Góra św. Anny była miejscem pogańskiego kultu Opolan. Podstawową strukturą w ustroju plemiennym tej wspólnoty była rodzina składająca się z rodziców i kilkorga dzieci. Szacuje się, że aby mogła się utrzymać, potrzebowała ok. 30 ha samej ziemi ornej, nie licząc pastwisk i lasów, które użytkowała wspólnie z pozosta-

łymi rodzinami, najczęściej ze sobą spokrewnionymi. Pola jednej rodziny nazywano żrebiem. Skupiska ludzkie (wsie) zazwyczaj obejmowały 5-6 rodzin, natomiast związki kilku wsi na ziemiach polskich nazywano opolem lub osadą. Opola tworzyły plemię, na czele którego stała starszyzna plemienna, kierowana przez księcia. Książę ani starszyzna nie byli jednak klasą panującą. Wszelkie działania dotyczące obronności, budowy grodów czy poszerzania terytorium podyktowane były wspólnym dobrem. Opolanie zamieszkujący ten teren w miarę wzro-

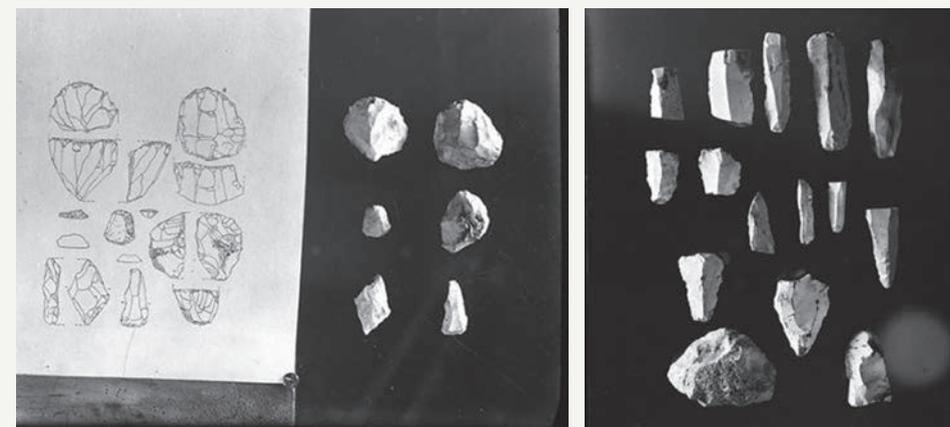
stu swojej liczebności zaczęli powiększać pola uprawne przez karczowanie lasów lub ich wypalanie. Z chwilą przejścia z techniki wypalania do uprawy ornej zaczęli stosować trójpolówkę. Do orki Opolanie wykorzystywali radło, które zostało wyposażone w żelazne okucia (tzw. redlice) części pracującej. Opolanie uprawiali dwa gatunki pszenicy: zwyczajną i drobnozarnistą oraz żyto, jęczmień, owies i proso. Uprawiali również rośliny, które obecnie nazywamy przemysłowymi, tj: len, konopie. Hodowali wszystkie znane nam dziś zwierzęta domowe, przy czym najliczniej świnie półdzikie i bydło krótkorogie. W codziennym życiu towarzyszyły im psy i koty.

Osadnictwo średniowieczne (570-1250 r. n.e.) na terenie Parku reprezentowane jest przez wiele stanowisk archeologicznych, m.in. punkty osadnicze w Zakrzowie (2 stanowiska), Czarnocinie i Kadłubcu (punkt osadniczy i osada), liczne ślady osadnictwa w Leńnicy i Wysokiej (osada i 14 punktów osadniczych), grodzisko w Ligocie Dolnej i 3 punkty osadnicze w Ligocie Górnej.

POPULARNY ZAPIS DZIEJÓW DO 1945 ROKU

Zanim powstało państwo Piastów, Śląsk przez krótki okres należał do Państwa Wielkomorawskiego. Ten epizod trwający niecałe dwadzieścia lat przyniósł na te tereny chrześcijaństwo, jako że Wielkomorawianie na podbitych przez siebie terenach krzewili religię, którą przyjął z Bizancjum władca państwa wielkomorawskiego – Rościśław. Przypuszcza się, że miało to miejsce najpóźniej w 906/907 roku. Po upadku Wielkich Moraw obszar Śląska przeszedł pod panowanie Czech, co prawda na krótki okres, ale za to bardzo burzliwy. W tym czasie miała miejsce ponowna chrystianizacja Śląska. Była ona konsekwencją niezgody zwierzchnictwa kościelnego na obrządek grecki i słowiański, bowiem św. Metody nauczał w tych obu językach. Niemieckie zwierzchnictwo kościelne zarządziło ponowną misję w języku łacińskim. Na czele łacińskiej misji na Śląsku stanął św. Wojciech. Nieznana jest dokładna data, ale mogło to być w latach 982-989. Mieszko I, ok. 990 r., wykorzystując spór między Czechami i Niemcami, przyłączył Śląsk, który stał się integralną częścią państwa piastowskiego. Ważnym wydarzeniem w dziejach Śląska było utworzenie diecezji wro-

clawskiej, niezależnej od Czech. Z chwilą rozbięcia dzielnicowego, jakie nastąpiło po śmierci w 1138 r. Bolesława Krzywoustego, Śląsk jako dziedziczna dzielnicza przypadł jego najstarszemu synowi – Władysławowi. W 1146 r. został on przez swoich braci wygnany z Polski, zyskując tym samym przydomek Wygnańca. Synowie Władysława: Mieszko Płatonogi i Bolesław Wysoki wrócili i objęli władanie Śląskiem. Początkowo bracia rządili wspólnie, ale nie trwało to zbyt długo, gdyż wkrótce stanęli po przeciwnych stronach w walce o tron krakowski. Po śmierci Mieszka Płatonogiego w 1211 r. księstwo górnośląskie, zwane oficjalnie opolskim, przejął jego syn Kazimierz I, który przeniósł stolicę księstwa z Raciborza do Opola. Synowie Władysława Kazimierzowca w 1281 r. podzielili księstwo opolskie po ojcu między siebie. Najstarszy syn Mieszko I otrzymał Cieszyn oraz stał się założycielem cieszyńskiej linii Piastów, drugi z synów Kazimierz II otrzymał Bytom, dając początek linii książąt bytomskich, a Przemysław – Racibórz. Linia Piastów opolskich została zapoczątkowana przez Bolka I opolskiego. W latach 1306-1313 umierają wszyscy synowie Władysława Opolskiego i następuje dalsze rozdrobnienie Górnego Śląska, którym rządzi już dziewięciu Piastów. Po śmierci Bolesława w 1313 r. trójka synów po-

Narzędzia krzemienne z Wysokiej – znalezisko z 1933 r.

Muzeum Czynu Powstańczego (MZ)

Fragment wystawy w Muzeum Czynu Powstańczego – oddziały powstańcze (MZ)

dzieliła księstwo między siebie. Najmłodszy z braci, Albert, otrzymuje księstwo strzeleckie, średni – Bolesław II – opolskie i najstarszy syn Bolko I – niemodlińskie. Albert zmarł ok. 1370 r. i został pochowany w klasztorze w Jemielnicy. Księstwem zarządzał syn Bolka I niemodlińskiego Henryk, który zmarł w 1382 r. On również nie doczekał się męskiego potomka i księstwo niemodlińskie przyłączono do księstwa opolskiego. Księstwo strzeleckie stało się własnością Bolka III, który był synem księcia opolskiego, Bolka II. Nagrobek księcia, zmarłego w 1378 r., i jego żony Anny znajduje się w kościele franciszkańskim w Opolu. Po śmierci Bolka III jego brat Władysław Opolczyk przekazał księstwo strzeleckie i niemodlińskie swemu bratankowi Bolko IV. W 1455 r. na 4 lata dobra te przeszły we władanie Bolesława głogóweckiego. Następnie teren został ponownie włączony do księstwa opolskiego i do śmierci w 1532 r. ostatniego z opolskich Piastów, Jana II Dobrego, pozostał w rękach książąt opolskich.

Niemal wszyscy książęta śląscy, z wyjątkiem księcia głogowskiego i świdnicko-jaworskiego, w I połowie XIV w. uznali zwierzchnictwo króla czeskiego Jana Luksemburczyka. Kazimierz III Wielki, władca zjednoczonego państwa polskiego, w obliczu walki z zakonem krzyżackim potwierdził w 1348 r. w Namysłowie zrzeczenie się praw do Śląska.

Na terenie Parku w miejscowości Wysoka znajduje się grodzisko pochodzące z XIV w., a także średniowieczne budowle sakralne z elementami gotyckimi. Są to: prezbiterium kościoła p.w. św. Mikołaja w Żyrowej, kościół parafialny p.w. św. Floriana w Wysokiej oraz gotycka kaplica obecnego kościoła parafialnego p.w. św. Marii Magdaleny w Jasionej. Z ruchomych zabytków najcenniejsza jest gotycka figurka św. Anny Samotrzeciej znajdująca się w bazylice.

I połowa XV wieku to okres umacniania się husytów w Czechach, a co za tym idzie ich ekspansji na Śląsk, głównie w celu pozyskania łupów i osłabienia ewentualnych sojuszników. Przeciw husytom stanęli książęta śląscy z wyjątkiem Bolka V opolskiego. W 1428 r. husyci złupili Strzelce, rok później Leśnicę, a w 1430 r. niemal całkowicie zniszczyli Ujazd. Habsburgowie, obejmując w 1526 r. koronę czeską, zapoczątkowali rządy tej dynastii również na Śląsku. Katolicki Ferdynand Habsburg był zdecydowanym przeciwnikiem protestantyzmu. Początkowo ruch reformacki na ziemi strzeleckiej, podobnie jak na całym Śląsku, miał wielu zwolenników, o czym świadczy fakt przejęcia przez protestantów kościołów w Żyrowej, w Górze św. Anny i okolicach, m.in. w Otmęcie i Strzelcach Opolskich. W latach 1626-1627 śląska ziemia była areną wojny toczącej się pomiędzy zimującymi tu wojskami protestanckiej Unii dowodzonej przez Mansfelda a oddziałami katolickiej Ligi dowodzonej przez Albrechta Wallensteina. Wojska Mansfelda oraz księcia saskiego przez dwa lata łupili i płądrowali

okolice. Po przegranej bitwie w 1620 r. pod Białą Górą przez protestantów resztki wojska pod wodzą gen. Mansfelda udały się w kierunku Śląska. Do armii Mansfelda dzięki staraniom króla duńskiego Christiana IV przyłączyła się kawaleria pod wodzą księcia sasko-weimarskiego Jana Ernesta oraz duński pułk piechoty. Dnia 6 sierpnia 1626 r. pan na Żyrowej, Jerzy Żyrowski, udzielił pomocy wojskom protestanckim, kwaterując ich w swoich folwarkach. Po trzech latach został aresztowany i skazany przez trybunał na dożywocie oraz konfiskatę dóbr za zdradę cesarza. Skonfiskowany majątek zakupił 13 marca 1631 r. cesarski radca i kanclerz księstwa opolskiego Melchior Ferdynand Gaszyna, stając się tym samym najbardziej wpływowym urzędnikiem cesarskim zamieszującym na terenie obecnego Parku. W tym samym roku spłonął żyrowski zamek. Nowy, znacznie okazałszy, w stylu włoskim został wybudowany w ciągu trzynastu kolejnych lat.

W 1630 r. protestantom udzielił pomocy król szwedzki Gustaw Adolf, którego wojska wraz z oddziałami saskimi wkroczyły na Śląsk. Tak więc w 1632 r. Śląsk został zajęty przez wojska protestanckie, rok później natomiast przez wojska cesarskie. Mieszkańcy ziemi strzeleckiej szczególnie dotkliwie odczuli zmienne koleje wojny. Przemarsze wrogich obozów wiązały się z zabieraniem dobytku, paleniem zagrod, jak również z obowiązkami kwaterowania żołnierzy, a także plagą chorób, które dziesiątkowały mieszkańców. Dziesięć lat później znowu przybyli Szwedzi na teren Górnego Śląska. Zostały zdobyte takie miasta, jak: Koźle, Opole, Gliwice. Bitwy ze Szwedami miały miejsce przy drodze z Oleszki do Zakrzowa, w Dąbrówce, a także w okolicy Krapkowic. Ostatnie 3 lata wojny trzydziestoletniej na terenie księstwa opolsko-raciborskiego przebiegały dość spokojnie, bowiem 30 maja 1645 r. cesarz Ferdynand III oddał jako zastaw księstwo oraz kozielski klucz majątków cesarskich królowi polskiemu Władysławowi IV Wazie. W rękach Wazów księstwo pozostawało przez 20 lat. Początek XVIII w. zarówno dla Ślą-

ska, jak też dla dynastii habsburskiej nie był pomyślny. Górny Śląsk na skutek utrudnionej wymiany handlowej tracił na znaczeniu, natomiast osłabieni politycznie Habsburgowie, nie mając męskiego potomka, podjęli trud zapewnienia tronu córce – Marii Teresie.

Podstawą prawną panowania Marii Teresy było podpisanie przez wszystkie kraje wchodzące w skład monarchii tzw. sankcji pragmatycznej, czyli aktu, w którym wspomniane kraje uznały prawo Marii Teresy do sukcesji. Jednak po śmierci cesarza Karola VI w grudniu 1740 r. niektórzy panujący w Europie nie uznali praw dziedziczki do tronu. Pod pozorem obrony praw Marii Teresy do tronu król pruski Fryderyk II podstępnie zajął Śląsk. W wyniku trzech kolejnych wojen śląskich, toczonych w latach 1740-1742, 1744-1745, 1756-1763, ostatecznie został on przyłączony do Prus. W celu umocnienia swej pozycji na Śląsku Prusy rozpoczęły rządy od nowego podziału kraju, który całkowicie zburzył dawny ład. Wprowadzono dwa obwody administracyjne i trzy obwody sądowe oraz podział na 48 powiatów, które zarządzane były przez tzw. landratów. Okres panowania pruskiego obejmował ważne wydarzenia, tj.: kampanię napoleońską, Wiosnę Ludów, I wojnę światową, trzy powstania śląskie i II wojnę światową. Śląsk stanowił ważne zaplecze gospodarcze dla Prus, dlatego Napoleon Bonaparte postanowił go zająć. Atak, który nastąpił na przełomie 1806 i 1807 r. był bardzo szybki i skuteczny. Kolejno padały potężne twierdze w Głogowie, Wrocławiu, Brzegu i Świdnicy. Najdłużej bronili się Prusacy w Koźlu i Kłodzku. Z oblężeniem twierdzy w Koźlu związany jest przemarsz w 1807 r. wojsk napoleońskich pod wodzą Bawarczyka Justusa von Siebein przez Obrowiec, Krępną, Rozwadzę. Francuzi po zawarciu pokoju z Prusami w Tylży w 1807 r. pozostali jednak częściowo na Śląsku w celu zapewnienia sobie spłaty wysokiej kontrybucji nałożonej na Prusy. W celu uzyskania tych funduszy przeprowadzono w Prusach konfiskatę majątków zakonnych

w 1810 r. Okres pobytu wojsk francuskich dotkliwie odczuła miejscowa ludność, na którą nałożono obowiązki kwaterowania i wyżywienia żołnierzy. Burzliwy okres napoleoński miał również swoje konsekwencje na Górnym Śląsku. Nastąpiła sekularyzacja m.in. zakonu franciszkańskiego w Górze św. Anny, zniesiono poddaństwo chłopów, został przywrócony samorząd miejski, utworzono Prowincję Śląską, nastąpił podział na rejencje, w tym opolską. Rejencje zostały podzielone na powiaty. Po reformie administracyjnej zakończonej w 1820 r. teren obecnego Parku należał do prowincji górnośląskiej, powiatu strzeleckiego i okręgów: leśnickiego, strzeleckiego (Dolna), kozielskiego (Lichynia) i ujazdowskiego (Zalesie Śląskie). Na terenie Parku istniałyby częściowo trzy wielkie kompleksy, wywodzące się z dawnych „państw” – strzeleckiego, sławęcickiego i żyrowskiego. Zmiany społeczno-administracyjne następowały wraz z rozwojem gospodarczym. Budowa górnośląskiej kolei żelaznej w 1846 r., a także Kanału Kłodnickiego, stwarzały możliwości transportu do odległych rynków zbytu, co z kolei przyczyniło się do rozwoju górnictwa węglowego. W uprzemysłowieniu górnośląskiej ziemi zaangażowała się miejscowa arystokracja, rozwijając śląskie górnictwo węglowe i hutnictwo. W połowie XIX w., po nieurodzajnym roku 1847, doszło do wystąpień rewolucyjnych zwanych Wiosną Ludów. Chłopi żądali rozwiązania uciążliwych zobowiązań feudalnych, robotnicy poprawy warunków pracy oraz godziwego wynagrodzenia. Społeczeństwo domagało się szeroko rozumianej wolności słowa i ducha. Konsekwencją Wiosny Ludów była monarchia konstytucyjna, kształtowanie się stronnictw politycznych oraz wzrost aktywności ruchów narodowych i patriotycznych, szczególnie wśród Polaków na Śląsku. I wojna światowa toczyła się poza Śląskiem, ale jej mieszkańcy walczyli na różnych frontach i w różnych armiach, ponosząc dotkliwe straty osobowe.

Po zakończeniu wojny i odrodzeniu się Polski w 1918 r. o przynależności Górnego Śląska

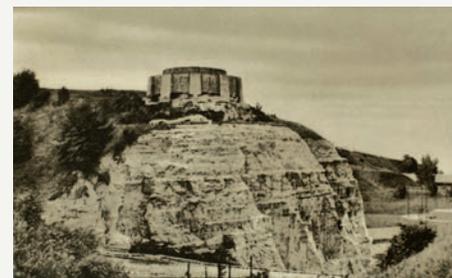

Urna do głosowania w czasie plebiscytu (MZ)

do Polski lub Niemiec zgodnie z traktatem wersalskim miał zdecydować plebiscyt. Przeprowadzono go 20 marca 1921 r. po wcześniejszych dwóch powstaniach śląskich. Wynik plebiscytu dla ludności opowiadającej się za Polską nie był pomyślny. Państwa Koalicji chciały przyznać Niemcom cały Górny Śląsk. Doszło do wybuchu III powstania śląskiego, które trwało od 2 maja do 25 czerwca 1921 roku. Powstanie niewątpliwie przyczyniło się do zmiany stanowiska, szczególnie Wielkiej Brytanii i Włoch, w sprawie podziału Górnego Śląska i przyznania Polsce 30% obszaru objętego plebiscytem. Teren dzisiejszego Parku do 1945 r. pozostał w granicach państwa niemieckiego. Utworzona Prowincja Górnośląska po przejściu władzy przez Hitlera została w 1934 r. zlikwidowana. W latach 1933-1936 dokonano zmiany nazewnictwa miejscowości, w większości całkowicie usuwając stare, słowiańskie nazwy na rzecz całkiem nowych, niemiecko brzmiących.

W latach 1934-1938 w Górze św. Anny powstała jedna z większych realizacji architekto-

nicznych nazistów, tzw. Górnośląskie Miejsce Pamięci, w skład którego wchodziło mauzoleum – pomnik poległych oraz amfiteatr na 45-50 tys. osób. II wojna światowa rozpoczęła się 1 września 1939 roku. Mieszkańcy Parku ze względu na położenie przy samej granicy Rzeszy już w sierpniu byli świadkami koncentracji wojsk. Mężczyźni w wieku poborowym objęci zostali mobilizacją. Na Śląsku znajdowała się jedna z głównych grup uderzeniowych Wehrmachtu. Była to grupa Armii „Süd” dowodzona przez generała Gerda von Rundstedta, w skład której wchodziły armie 8, 10 i 14. II wojna światowa zaczęła się na na-

Niemieckie mauzoleum w Dolinie Krowioka (1934-1938)(arch. ŁJ)

szym terenie wystartowaniem samolotów bombardujących Wieluń z lotniska w Ligocie Dolnej (ówczesna nazwa – Nieder Ellguth). W 1943 r. zostały zbombardowane przez lotników amerykańskich zakłady przemysłowe: koksownia w Zdieszowicach oraz zakłady chemiczne w Błachowni (dzielnica Kędzierzyna-Koźla). Obszar Parku to również teren, na którym znajdowało się wiele przymusowych obozów pracy. Więźniowie pracowali przy budowie autostrady oraz w okolicznych zakładach przemysłowych. Po zakończeniu II wojny światowej w wyniku umowy jałtańskiej, potwierdzonej na konferencji poczdamskiej w sierpniu 1945 r., zmieniła się sytuacja polityczna śląska pruskiego, który wszedł w skład państwa polskiego. Zmiany polityczne i administracyjne pociągnęły za sobą zmiany w strukturze narodowościowej.

DZIEJE FRANCISZKANÓW

Przybycie franciszkanów na Górę św. Anny można wiązać z legendą opowiadaną w okolicznych miejscowościach oraz z wydarzeniami historycznymi potopu szwedzkiego. Legenda pojawiła się pod koniec XVII wieku i traktuje o wiekowej mieszkance Leśnicy, która zeznała pod przysięgą, że pamięta opowieści swoich przodków, przekazujących sobie z ust do ust informacje o strażach czuwających na murach Leśnicy. Widywali oni o północy ogromną jasność nad szczytem Góry Chełmskiej. W tej jasności ukazywali się franciszkanie niosący zapalone świece i figurę Chrystusa Ukrzyżowanego.

Legenda ta jest przedstawiona na witrażu w prezbiterium bazyliki oraz na Rajskim Placu, przy zewnętrznej kaplicy św. Anny k. Bramy Papińskiej. Jak było naprawdę? Przed przybyciem franciszkanów, kościółek ze szczytu Chełmskiego podlegał przez wiele lat proboszczowi z Leśnicy, który „nie był w stanie otoczyć go odpowiednią opieką duszpasterską; nie było tu codziennych nabożeństw”, choć już wówczas przybywało tu wielu pielgrzymów. Ówczesny właściciel Poręby i Żyrowej, do której należała Góra Chełmska – hrabia Melchior Ferdynand de Gaschin – „powziął zamiar, aby dla nieustającego kultu św. Anny, sprowadzić do kościoła na górę franciszkanów”. Zwracał się do przełożonych zakonnych wielokrotnie, ale zawsze otrzymywał odpowiedź odmowną. Dopiero sytuacja polityczna pozwoliła na realizację zamierzeń hrabiego.

W roku 1655 podczas wojny polsko-szwedzkiej, kiedy wojska szwedzkie zagroziły Małopolsce, hetman Czarniecki, broniąc Krakowa przed Szwedami, nakazał spalić klasztor franciszkańskich reformatorów, przylegający do

Boczna wieża bazyliki św. Anny (MZ)

zewnątrznych murów miasta. Istniała obawa, że Szwedzi z łatwością zdołają poprzez zbudowania klasztorne pokonać mury i dostać się do miasta. Wysiedleni franciszkanie udali się do swojego klasztoru w Gliwicach. Za mało było jednak miejsca dla 40 zakonników w klasztorze przeznaczonym dla kilkunastu osób.

W tym czasie hrabia Melchior Ferdynand de Gaschin wystosował trzecią już prośbę do przełożonych zakonnych, zapewniając, że wybuduje klasztor i będzie dbał o utrzymanie zakonników. W obliczu takiej sytuacji władze zakonne dnia 14 października 1655 r. zdecydowały się wysłać 22 zakonników, by opiekowali się kościołem św. Anny na Górze Chełmskiej. Pierwsi bracia przybyli pod przewodnictwem o. Franciszka Rychłowskiego w uroczystość Wszystkich Świętych tego samego roku. Ponieważ na Górze św. Anny nie było budynku mieszkalnego, pierwszy rok franciszkanie mieszkali przy kościółku cmentarnym w Leśnicy, wznosząc jednocześnie drewniany klasztor na górze. Dnia 6 sierpnia 1656 r. franciszkanie otrzymali klucze do kościoła i akt darowizny terenu, który został rok później potwierdzony przez króla Polski Jana Kazimierza.

Klasztor franciszkanów w zimowej szacie (MZ)

Franciszkanie byli trzykrotnie z klasztoru wypędzani. Po raz pierwszy w 1810 r. w czasie sekularyzacji. Powrócili dopiero w 1859 r., ale tym razem byli to franciszkanie z Westfalii w Niemczech. Po raz drugi musieli opuścić klasztor w 1875 r. w wyniku dekretów Kulturkampf. Po dwunastu latach powrócili. Trzecie wypędzenie miało miejsce podczas II wojny światowej. Franciszkanie byli nieobecni w klasztorze w latach 1941-1945.

W 1983 r. Górę św. Anny odwiedził Ojciec Święty Jan Paweł II, który, po uroczystych nieśporach z milionową rzeszą wiernych, spotkał się z franciszkanami w bazylice św. Anny.

WAŻNE RODY SZLACHECKIE NA TERENIE PARKU

Kształtowanie się warstwy rycerskiej i szlacheckiej na Górnym Śląsku miało zupełnie inny przebieg niż w Polsce. Pochodzenie średniowiecznego rycerstwa było zróżnicowane. Najstarsze rycerstwo na Górnym Śląsku wywodziło się z wojów i urzędników władców polskich. Drugą grupę stanowili zazwyczaj wysocy urzędnicy oraz służba książęca. Trzecim źródłem pochodzenia byli tzw. włodcy, do których zaliczano wolnych chłopów, którzy pełnili funkcje administracyjne. Tak więc szlachta górnośląska była liczna i bardzo zróżnicowana zarówno pod względem zamożności, jak i szeroko rozumianej narodowości. Nie miała też ona takiego wpływu i przywilejów jak szlachta polska. Obowiązująca w Polsce równości wśród szlachty nie miała zastosowania na Śląsku. W zdecydowanej większości była biedna. Świadczy o tym częsty fakt posiadania jednej wsi przez kilku właścicieli. Wśród rodzimej szlachty śląskiej można spotkać rody morawskie, czeskie, austriackie i niemieckie. Tytuł szlachecki w przeciwieństwie do warunków polskich można było stosunkowo łatwo otrzymać, choćby w nagrodę za długoletnią pracę czy osiągnięcia w nauce. Przynależność Śląska wraz z Czechami do monarchii Habsburgów wpłynęła na zmianę pozycji starej szlachty, która pełniła odtąd drugorzędną rolę.

W XVI w. nastąpił podział szlachty na trzy stany: szlachecki, rycerski i panów. Najniższy stan szlachecki – włodyków – stanowiła drobna szlachta oraz szlachta nobilitowana, natomiast stan rycerski reprezentowany był przez średni stan szlachecki. Osoby należące do tej warstwy używały określenia Ritter. Stan panów reprezentowany był przez utytułowaną szlachtę. Byli to baronowie, hrabiowie i książęta. Wiek XVIII to okres zmian społecznych i przynależności państwowej. Po trzech wojnach śląskich prawie cały Śląsk przechodzi pod pano-

wanie Prus. Zmiany administracyjne polegające na zerwaniu z dotychczasowym podziałem na księstwa, jak i również rozwój gospodarczy zacofanej części wschodniej Górnego Śląska, a także kolonizacja zburzyły ustalony porządek. Do głosu doszły nowe rody, które zazwyczaj wywodziły się z mieszczaństwa. Stara szlachta górnośląska, w większości nie mogąc dostosować się do tych zmian, ubożała. Zniesienie poddaństwa chłopów w 1807 r. wraz ze swobodą obrotu ziemi, następnie w 1811 r. uwłaszczenie, a co za tym idzie konieczność korzystania z pracowników najemnych, wszystko to wpłynęło na znaczne pogorszenie sytuacji finansowej tzw. starej szlachty. O wiele lepiej poradziła sobie z tą sytuacją część nowej szlachty, która potrafiła łączyć gospodarke rolną z przemysłem.

Strzelowie

Do najstarszych rodów górnośląskich należeli Strzelowie, którzy wg legendy pochodzili z Moraw lub Czech i pierwotnie posługiwali się nazwiskiem Pochner. Z tego rodu wywodzili się wójtowie Leśnicy.

Schlewitzowie (Krawarscy) – ród śląski znany już w XII w. W wyniku ożenku z córką Strzeli, Ewą, ród ten stał się właścicielem wójtostwa leśnickiego. W kościele św. Trójcy w Leśnicy znajduje się płyta grobowa Schlewitzów.

Żywowscy – ród górnośląski znany z dokumentów już z XIV wieku. Przedstawiciele tego rodu pełnili wiele ważnych funkcji, tj.: starosty

Płyta grobowa Schlewitzów w kościele św. Trójcy w Leśnicy (MZ)

księcia strzeleckiego, kanonika katedry wrocławskiej i kolegiaty opolskiej. Z czasem przechodzą na protestantyzm. W 1526 r. usuwają z kościoła św. Mikołaja w Żyrowej katolickiego księdza. Ostatni pan na Żyrowej w 1629 r. został skazany za zdradę stanu, polegającą na sprzyjaniu protestanckim wojskom duńskim, na dożywotnie więzienie. Majątek obejmujący oprócz Żyrowej Oleszkę, Jasioną i Krępną został skonfiskowany.

Larischowie – szlachta pochodzenia najprawdopodobniej tyrolskiego, przybyła w XIII w. na Śląsk. Linia z Naczęsławic należała do średniej i biednej szlachty, ale licznej. Posiadali niewielkie majątki na terenie całego Górnego Śląska. W 1688r. Jan Larisch został właścicielem Leśnicy.

Strachwitzowie – stary ród śląski, wywodzący się z okolic Wrocławia. W XV w. linia z Suchej koło Trzebnicy osiedliła się na Górnym Śląsku. Na początku XVIII w. Jerzy von Strachwitz nabył wójtostwo leśnicze. Inni przedstawiciele tego rodu posiadali swoje majątki m.in. na terenie teraźniejszego Parku, tj. w Ligocie Dolnej, Dąbrówce, Zakrzowie oraz w Rozwadzy, Obrowcu, Kamieniu Śląskim.

Gaszynowie (de Gaschin, von Gaschin) – to najbardziej znany ród z okolic Góry św. Anny. Podwaliny pod potęgę rodu stworzył Melchior Ferdynand Gaszyna (1581-1665), powszechnie znany jako fundator zespołu klasztornego franciszkanów. Pełnił wiele ważnych i zaszczytnych funkcji. Był kanclerzem, starostą księstwa opolsko-raciborskiego oraz starostą hrabstwa kłodzkiego, a także prezydentem kamery cesarskiej. W 1633 r. otrzymał tytuł hrabiego ziem dziedzicznych Habsburgów, a 30 lat później hrabiego Rzeszy. Równoległe z karierą polityczną budował swój majątek, powiększając dobra dziedziczne o majątki skonfiskowane protestantom: po Żyrowskich – Żyrową oraz po

ewangelickiej linii Oppersdorfów – Polską Cerekiew. U schyłku swojego życia Gaszyna utworzył majorat, który obejmował: Żyrową, Jasionę, Oleszkę, Górę św. Anny, Porębę, Krępną, Dąbrówkę, Gogolin, Olesno, Wojciechów, Pyskowice, Toszek, Polską Cerekiew, Maków, Woźniki, Cisek, Cisową, Kietrz i Hulczyn. Gaszyna był gorącym zwolennikiem powrotu katolicyzmu na Śląsk. Nic więc dziwnego, że mając w swoich posiadłościach świętą Górę, postanowił jeszcze bardziej rozbudować kult św. Anny, chociaż pierwotnie myślał o dominikanach i szerzeniu kultu św. Jacka z Odrowążów.

W 1655 r. hrabia Melchior Ferdynand Gaszyna sprowadził 22 krakowskich i lwowskich franciszkańskich reformatorów i zobowiązał się do wybudowania przy kościele klasztoru w okresie 4 lat. Słowa dotrzymał. Został też

Portret Antoniego de Gaschin w kaplicy św. Krzyża (MZ)

utworzony osobny konwent św. Anny. Mało tego, swoim następcom wytyczył jasny cel – rozbudowy i opieki nad sanktuarium. Do dzisiaj zapisane słowa ostatniego testamentu Melchiora brzmią jak misja, którą ród Gaszynów wypełniał przez blisko dwa wieki: „Nie ulega wątpliwości, że obecnie jedynym źródłem utrzymania zakonników jest jałmużna, dlatego, aby z nędzy nie porzucili tego miejsca, konieczna jest nieustanna dla nich pomoc. Jeżeli stanie się inaczej, Bogu trzeba będzie zdać z tego rachunek. Nie wątpię wszakże, mój następca, którego do tego obliguję, będzie w przyszłości reperował i remontował zarówno klasztor, jak i kościół dla Boskiej Chwały i czci”. Melchior umarł po dziewięciu latach od sprowadzenia na Górę św. Anny franciszkanów (1656). Następcą i jednocześnie II ordynatem został jego bratanek, 22-letni Jerzy Adam. Podobnie jak wuj był bardzo pobożny i bogoboyny. Ks. Weltzel napisał: „... bo skoro się zbliżył tydzień wielki, to go widziano w kościele na prostej ziemi kłęczącego, nie tylko we dnie, lecz i w nocy przed Grobem Pańskim, takie współubolewanie nad męką Chrystusową pokazywał, że się zdał razem z nim cierpieć i umierać”.

Wielka pobożność i chęć pozostawienia po sobie „pamiętki” oraz rozwinięcia funkcji pątniczej (poprzez stworzenie „kopii” Jerozolimy dla tych, którzy nie mieli żadnych szans na podróż do Ziemi Świętej) sprawiły, iż w wieku 57 lat (po

Plasterkożebna Antoniego de Gaschin (MZ)

35 latach od objęcia majoratu) Gaszyna postanowił wybudować kalwarię. W styczniu 1700 r. otrzymał zgodę na wzniesienie 3 większych i 30 mniejszych kaplic. W 1719 r. Jerzy Adam Gaszyna zmarł. Następnymi ordynatami zostali jego synowie, którzy podpisali umowę spadkową, dzieląc część majątków między siebie, a z reszty utworzyli majorat, który był administrowany przez związek rodzinny. Najstarszy syn, Franciszek Karol (zm. 1733 r.), był właścicielem Bodzanowic, Ciężkowic, Chróst. Właścicielem państwa Hulczyn i jednocześnie następnym ordynatem został Jan Józef, który był także inicjatorem budowy murewanego klasztoru (zm. w 1740 r.). Piątym ordynatem majoratu był Karol Ludwik, właściciel Olesna, ojciec pięciu synów, z których tylko najmłodszy Amand posiadał potomstwo. W historii annogórskiego sanktuarium Karol Ludwik zapisał się jako ten, który ukończył budowę klasztoru. W 1754 r. następcą Karola Ludwika Gaszyny zostaje jego syn Antoni, który ze względu na swoją posturę i siłę otrzymał przydomek „Mocny”. Po Amandzie majątki odziedziczył jego syn Leopold Amand Jan Nepomucen, którego z kolei syn Ferdynand, zwany „Szalonym” sprzedał w 1852 r. Żyrową. Ostatnią dziedziczką pozostałości majątku Gaszynów była jego bratanica Wanda Malwina, żona hrabiego Hugo Henkel von Donnersmarcka, która przejęła po matce Kietrz i Krowiarki.

GÓRA ŚWIĘTEJ ANNY

Początki annogórskiego sanktuarium, a razem miejscowości sięgają XV wieku. Wówczas to Mikołaj Strzałą z synem Krystkiem, właściciele pobliskiej Poręby, ufundowali ok. 1480 r. drewniany kościół p.w. św. Jerzego. Do roku 1637

Widok na bazylikę św. Anny (MZ)

był on własnością rodów: Strzałów, Żyrowskich, ponownie Strzałów, a następnie von Schlewitzów, by przejść na własność rodu Gaszynów (Gaschin).

W latach 1700-1709 na wzór Kalwarii Zebrzydowskiej wzniesiono ka-

plice ku czci Męki Pańskiej. Później dobudowano kilka dalszych poświęconych Matce Bożej. W II połowie XVIII w. zbudowano obecny klasztor oraz przebudowano kościół. Z czasem Góra św. Anny stała się centralnym miejscem życia religijnego na Śląsku. Na początku XX w. wybudowano Grotę Lurdzką oraz Dom Pielgrzyma.

Działały tutaj liczne oficyny drukujące książki oraz wydawnictwa religijne.

W ostatnim czasie Góra św. Anny była miejscem kilku wielkich uroczystości religijnych: jubileuszu 500-lecia istnienia sanktuarium, wizyty Papieża Jana Pawła II, 750-lecia obecności Zakonu oo. francisz-

Obchody kalwaryjskie (KK)

Obchody kalwaryjskie (KK)

Obchody kalwaryjskie na Górze św. Anny (SK)

kanów na Śląsku, 300-lecia istnienia kalwarii, 100-lecia koronacji figurki św. Anny Samotrzeciej.

Góra św. Anny jako symbol III powstania śląskiego posiadała także doniosłe znaczenie polityczne dla obu walczących stron. W tym czasie rejon ten był centralnym odcinkiem działań zbrojnych, które w sposób decydujący wpłynęły na ostateczny wynik zmagania. W latach 1934-1938 na terenie nieczynnego kamieniołomu powstało nazistowskie Miejsce Pamięci Narodowej, które obejmowało mauzoleum oraz amfiteatr. W miejscu wyburzonego zaraz po wojnie mauzoleum odsłonięto w 1955 roku Pomnik Czynu Powstańczego.

FIGURA ŚW. ANNY SAMOTRZECIEJ

Figura przedstawia trzy postaci: w samym środku w postawie stojącej jest św. Anna, która trzyma na lewym ramieniu swoją córkę Maryję, a na prawym – swojego wnuka Jezusa. Św. Anna jest czczona jako Matka Maryi i babcia Jezusa.

Słowa „samotrzeć” używano w średniowieczu w znaczeniu „we troje razem”. Figurka św. Anny pochodzi z przełomu XV-XVI wieku. Została wyrzeźbiona na Śląsku, ale nie znamy warsztatu ani rzeźbiarza. Jest wykonana z drewna lipowego i ma 54 cm wysokości, nie licząc podstawy. W późniejszym okresie dodano do figury 12-centymetrowy postument z drewna bukowego.

Figurka św. Anny Samotrzeciej znajdowała się przez długi czas w ołtarzu bocznym (ołtarz św. Józefa). Dopiero pod koniec XIX w. została przeniesiona do prezbiterium. Znajduje się na szczycie ołtarza głównego w tzw. retabulum. Ostatnia renowacja figury miała miejsce w 1999 r. Figura na

Figurka św. Anny Samotrzeciej (LK)

Figura św. Anny Samotrzeciej w nadstawie ołtarza głównego (MZ)

stałe przebywa w ołtarzu głównym i tylko raz w roku jest wyprowadzana w uroczystej procesji na zewnątrz kościoła, w czasie uroczystości odpustowej ku czci św. Anny (lipiec). Od samego początku figura posiadała korony. Obecne korony zostały nadane figurze w 1910 r. Warstwa polichromii przedstawia św. Annę ubraną w zieloną suknię – kolor nadziei i czerwony płaszcz – kolor miłości. W długą sukienkę odziana jest również postać Maryi, nie ma natomiast okrycia Jezus. Te szczegóły są niewidoczne dla pielgrzyma przybywającego do annogórskiego sanktuarium, gdyż wszystkie trzy postacie okrywa szata wotywna. Sukienki św. Anny są w różnych kolorach i zmieniane są zgodnie z okresem roku liturgicznego Kościoła, na przykład: w okresie Adwentu i Wielkiego Postu – kolor fioletowy, w okresie wielkanocnym – biały, w okresie zwykłym – zielony. Na największe uroczystości figura ubierana jest w sukienkę wyszywaną złotą nicią.

BAZYLIKA ŚW. ANNY

Po raz pierwszy dowiadujemy się ze źródeł pisanych o istnieniu kościoła na Górze Chełmskiej z pisma biskupa wrocławskiego

Bazylika św. Anny (MZ)

Organy z bazyliki św. Anny (MZ)

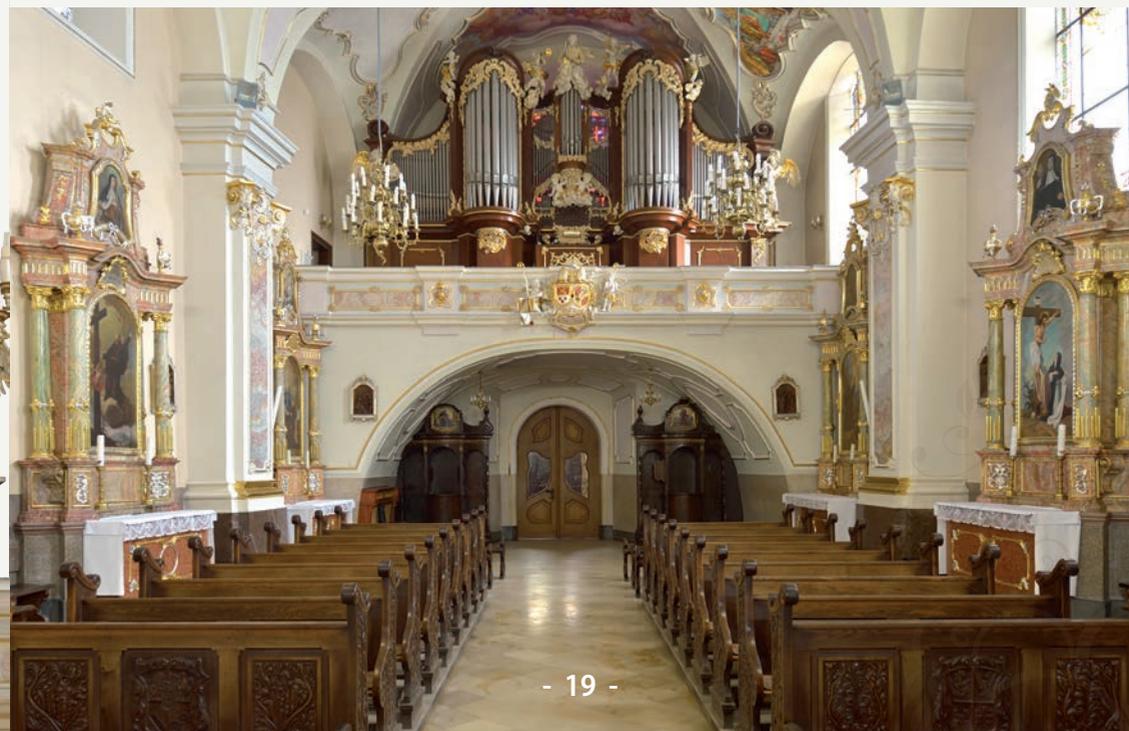

Jana V Turzo (ustanowił obchód wspomnienia św. Anny w całej diecezji) z 25 czerwca 1516 r. W dokumencie tym jest wzmianka o przekazaniu przez Mikołaja Strzałę kaplicy na Górze Chełmskiej leśnickiemu proboszczowi. Po przybyciu franciszkanów w 1656 r. kościół został rozbudowany z fundacji rodziny de Gaschin i na nowo konsekrowany przez biskupa wrocławskiego Karola Franciszka Neandra de Petersdorf w dniu 30 kwietnia 1673 roku. Biskup poświęcił wówczas dwa dzwony – św. Anny i św. Franciszka oraz sześć nowych ołtarzy bocznych: Matki Bożej, św. Piotra z Alkantary, św. Antoniego z Padwy, św. Franciszka z Asyżu, św. Jadwigi Śląskiej i św. Józefa. Obecny wystrój wnętrza kościoła – malowidła na sklepieniu i ornamenti, ołtarz główny i wystrój prezbiterium – został wykonany w latach 1957-1963 przez rodzinę malarzy kościelnych Józefa Mitschke z Głuchołaz. Kontynuacja tych prac była prowadzona w latach 1992-2006 przez jego syna, Georga Mischke, który odno-

Plaskorzeźba w kaplicy Matki Boskiej Częstochowskiej w bazylice św. Anny (MZ)

Widok na organy w bazylice św. Anny (MZ)

Ołtarz bazyliki św. Anny (MZ)

Wejście do bazyliki od bramy papieskiej (MZ)

HISTORIA KALWARII I PIELGRZYMOWANIA

Budowniczym kalwarii był Jerzy Adam Gaszyna. Za wzór posłużyła mu istniejąca od pół wieku kalwaria w Zebrzydowicach (obie kalwarie są bardzo podobne). Prof. F. Marek twierdzi, że projekt Kalwarii Zebrzydowskiej wykonał Hieronim Strzałą, który był dworzaniem Mikołaja Zebrzydowskiego i wywodził się ze Śląska. Gaszyna otrzymał gotowe projekty od członków rodu Strzałów, którzy byli zbyt biedni, by móc podjąć się tak olbrzymiej inwestycji.

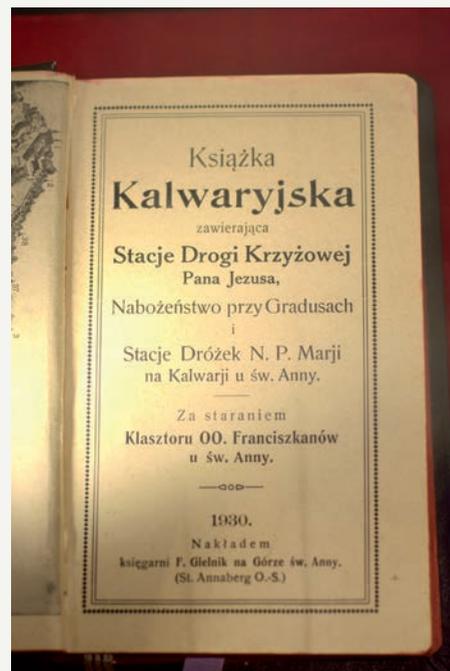
Budowa kalwarii na Grzbiecie Chełmskim trwała 9 lat. Dostosowaniem projektów poszczególnych kaplic do miejscowych warunków zajął się architekt z Opola (z pochodzenia Włoch) – Dominik Signo czy też Secco.

Koszt tej inwestycji to 100 tys. guldenów reńskich. Zaraz po zakończeniu prac hrabia Jerzy Adam Gaszyna wystąpił do reformatów małopolskich z prośbą o przyjęcie oddanych

Brama papieska (MZ)

wił malowidła swego ojca oraz przygotował i zrealizował projekt budowy instrumentu organowego i ornamentów na balustradzie organowej.

Kalwaryjka w języku polskim (MZ)

w 1709 r. dla ludu kaplic kalwaryjskich. Franciszkanie stwierdzili, że nie są w stanie oddelegować braci do obsługi kalwarii, zaproponowali więc, by hrabia zatrudnił księży. Tak się jednak nie stało i prawie przez pół wieku kalwaria nie miała swojego gospodarza.

Kalwaryjska kapliczka (MZ)

W 1755 r. na pruskim Śląsku powstała prowincja śląska pod wezwaniem św. Jadwigi. Była ona zainteresowana przejęciem klasztoru i kalwarii na Górze św. Anny. Zagrożenie ze strony Prus spowodowało, że kapituła oo. Franciszkanów prowincji małopolskiej przyjęła kalwarię. Wybrali również franciszkanina ojca Stefana Staniewskiego do obsługi wszystkich spraw związanych z ruchem pątniczym. W latach 1756-64 VI ordynat żyrowski, Antoni zwany Mocnym, osobiście nadzorował porządkowanie zarośniętego terenu kalwarii i renowację mocno zdewastowanych kaplic. Zbudował również 10 nowych kaplic Maryjnych, które po-

Pielgrzymka Jana Pawła II na Górę św. Anny (arch. KF)

Droga kalwaryjska (MZ)

święcono w czasie uroczystości Podwyższenia Krzyża Świętego w 1764 r.

Dwa lata później ojciec Stefan opracował program nabożeństw odprawianych na kalwarii, który prawie nie zmieniony funkcjonuje do dzisiaj. W tym też czasie ojciec Wacław Waxmański napisał modlitewnik pt. „Nowa Jerozolima albo Kalwarya całej Męki Jezusowej i Bolesnej Matki Jego Maryi Panny wyrażająca drogi na Górze Św. Anny, nazwanych od jaśnie wielmożnych fundatorów grafów de Gaschin, wystawiona zaś roku Pańskiego 1764, w uroczystość Podwyższenia Krzyża Św. zaprowadzona”.

Jan Paweł II w trakcie odprawiania nieszporów, w tle koronowany obraz Matki Boskiej Opolskiej (arch. KF)

Kaplica Gradusy (MZ)

W 1781 r. hrabia Antoni de Gaschin ufundował najpiękniejszą kalwaryjską kaplicę Świętych Schodów – Gradusy oraz cztery lata później kaplicę Św. Marii Magdaleny (swoją przyszłą grobowiec), nad wejściem której do dzisiaj znajduje się płyta nagrobna z postacią zmarłego, herb i napisy dotyczące fundacji kaplicy.

W latach 1864–66 z materiałów pozyskanych przez pielgrzymów wybudowano Kaplicę III Upadku, której fundamenty sfinansował miejscowy pustelnik. W czasie rządów gwardiana Atanazego ponownie przeprowadzono renowację kalwarii, opuszczonej i zdewastowanej w czasie 12-letniej nieobecności oo. Franciszkanów, spowodowanej Kulturkampfem.

Jednym z piękniejszych zabytków sztuki sakralnej na kalwarii jest kościół Świętego Krzyża usytuowany przy drodze do Domu Pielgrzyma. Znajdują się w nim trzy ołtarze z obrazami, przedstawiającymi XI, XII i XIII stację Drogi Krzyżowej. Na bocznych ścianach widnieją portrety fundatorów kalwarii i klasztoru – Jerzego Adama

i Antoniego de Gaschin. W podziemiach kościoła mieszczą się dwie krypty grobowe, m.in. rodziny Gaszynów.

Bogato zdobiona w polichromię jest kaplica Wieczernika. Inne ciekawe architektonicznie kaplice to: kaplica Przyjęcia Krzyża, zbudowana w kształcie krzyża łacińskiego, kaplica Spotkania z Matką, przypominająca swym wyglądem serce, oraz Domek Maryi, zbudowany na symbolicznym planie róży.

Liczni pielgrzymi rokrocznie przybywają na Górę św. Anny, by uczestniczyć w obchodach kalwaryjskich i pielgrzymkach stanowych. Liczba pielgrzymów kształtowała się różnie na przestrzeni wieków. W 1764 r., w dniu rozpoczęcia obchodów, uczestniczyło ponad 3,5 tys. osób. W roku 1766 r. naliczono ok. 24 tys. pielgrzymów, w 1780 r. – 65 tys., a w 1794 r. na odpuszczenie Podwyższenia Krzyża Świętego było ok. 70 tys. pielgrzymów. Jedne z liczniejszych spotkań odbyły się w 1938 r. na pielgrzymce mężczyzn i młodzieńców – ok. 100 tys. uczestników. Prawie 200 tys. pielgrzymów wzięło udział w uroczystościach jubileuszowych z okazji 500-lecia sanktuarium w 1980 r.

Największa liczba pielgrzymów przybyła do tej pory na Górę św. Anny 21 czerwca 1983 r. na nieszpory z Ojcem Świętym Janem Pawłem II. W spotkaniu tym uczestniczyło ok. 1 mln. wiernych. Obecnie na obchody kalwaryjskie przybywa rocznie ok. 200 zorganizowanych pieszych grup pielgrzymkowych. Każdego roku księżki klasztorne notują ok. 950 grup i wycieczek, które poza obchodami przyjeżdżają, by pomodlić się lub zwiedzić sanktuarium. Liczbę pielgrzymów, którzy odwiedzają sanktuarium w ciągu każdego roku, szacuje się na ok. 350-400 tys.

OŁTARZ PAPIESKI

Po raz pierwszy Karol Wojtyła przebywał na Górze św. Anny w roku 1955. Wtedy jako młody profesor był wykładowcą na kursie duszpasterskim dla księży Diecezji Opolskiej. Po raz drugi przybył na to miejsce już jako Papież Jan Paweł II. Śladem pozostałym do dziś po tej wizycie jest Ołtarz Papieski. Po nieszporach maryjnych Jan Paweł II udał się do bazyliki na spotkanie z franciszkanami, w trakcie którego otrzymał w darze figurkę św. Franciszka z ptaszkami.

Kapliczka słupowa nieopodal błoni annogórskich (MZ)

Błonie annogórskie z ołtarzem papieskim (MZ)

1. Bazylika Św. Anny
Die Kirche und das Kloster
2. Grota Lurdzka
Die Grotte
3. Kaplica Św. Rafała
Die St. Raphael-Kapelle
4. Kaplica koronacji NMP
Die Kapelle der Krönung der Mutter Gottes
5. Oltarz papieski
Der Papsliche Altär
6. Kaplica przyjęcia w niebie NMP
Empfangnahme der Jungfrau Maria im Himmel
7. Kaplica pożegnania z Matką
Abschied von der Mutter
8. Kaplica Królowej Patriarchów
Königin der Patriarchen
9. Kaplica Królowej Aniołów
Königin der Engel
10. Kaplica Matki Miłosierdzia
Erbarmsvolle Mutter
11. Kościół Wniebowzięcia NMP
Das Grab der Mutter Gottes
12. Kaplica Ogrójec
Jesus im Garten Getsemani
13. Kaplica - Zdrada Judasza
Der Verrat von Judas
14. Kaplica - VI st. pogrzebowa
Die 6. Begräbnisstation
15. Kaplica Rzeki Cedron
Die Bach Kidron
16. Kaplica - Brama Wschodnia
Das Osttor
17. Kaplica IV st. pogrzebowa
Die 4. Begräbnisstation
18. Kaplica III st. pogrzebowa
Die 3. Begräbnisstation
19. Kaplica II st. pogrzebowa
Die 2. Begräbnisstation
20. Kaplica Domek NMP
Das Haus von Maria
21. Kaplica Wieczernik
Die Abendmahl
22. Kaplica Pałac Annasza
Der Palast von Hannas
23. Kaplica Pałac Kajfasza i Więzienie
Der Palast von Kaiphas
24. Kaplica Pałac Heroda
Der Palast von Herodes
25. Kaplica Gradusy
Die "Scala Santa"
26. Kaplica Ratusz Piłata
Das Rathaus von Pilatus
27. "U Pilatowej"
"Frau Pilatus"
28. Kaplica Wzięcie Krzyża
Die Kreuzannahme
29. Kaplica I Upadek
Der erste Fall Jesu
30. Kaplica Sercu NMP
Begegnung mit Maria
31. Kaplica Szymon Cyrenejczyk
Simon von Zyrene
32. Kaplica Św. Weronika
Die hl. Veronika
33. Kaplica II Upadek (Brama Wschodnia)
Der zweite Fall Jesu
34. Kaplica Placzące Niewiasty
Die Weinenden Frauen
35. Kaplica III Upadek
Der dritte Fall Jesu
36. Pustelnia
Das Eremitenhaus
37. Kaplica Obnażenie Pana Jezusa
Die Entkleidung Jesu
38. Kościół Św. Krzyża
Die Kreuzkirche
39. Kaplica Namaszczenie Pana Jezusa
Die Kapelle der Salbung
40. Kaplica Grób Pana Jezusa
Das Grab Jesu
41. Kaplica Św. Marii Magdaleny
Die Kapelle der hl. Maria Magdalena
42. Kaplica Św. Heleny
Die Kapelle der hl. Helene
43. Dom Pielgrzyma
Das Pilgerheim
44. Muzeum Czynu Powstańczego
Museum der Aufständischen Tat

Góra Św. Anny - Pomnik Historii

0 100m

	Drogi lokalne Landstrassen		Muzea Museum
	Drogi inne Andere Strassen		Kościóły, kapliczki Kirche, Kapelle
	Drogi gruntowe, ścieżki Pfad		Pomniki Denkmal
	Schroniska Jugendherberge		Jaskinie, skałki Höhle, Felsen
	Ścieżka dydaktyczna Lehrpfad		Lasy, parki Wald, Park
	Restauracje Restaurant		Pola, łąki Felder, Wiesen

Mapa walorów kulturowych Parku (MZ)

GROTA LURDZKA

W miejscu, gdzie obecnie znajduje się Grota Lurdzka, mieścił się kamieniołom nefelinitu (skała wulkaniczna) założony w 1849 r. przez Tomasza Sprucha. Rabunkowe wydobycie spowodowało zagrożenie obsunięciem skarpy i naruszeniem konstrukcji kościoła, co groziło jego zawaleniem. Wieloletnie spory z właścicielem kamieniołomów doprowadziły ostatecznie do wykupienia całego wyrobiska przez biskupa wrocławskiego. Przy pionowej ścianie kamieniołomu, graniczącej z drogą na kalwarię, wybudowano mur bazaltowy na 20 m wysoki, 35 m długi i 2 m szeroki, powstrzymujący dalsze osuwanie się skarpy. Na dnie nieczynnego wyrobiska zebraly się wody gruntowe, tworząc staw o średnicy ok. 34 m i 4–5 m głębokości. Poziom wydobycia znajdował się ok. 10 m niżej w porównaniu do dzisiejszego stanu. Od 1897 r. zaczęto zapełniać wyrobisko kamieniem przywożonym furmankami z okolicznych pól, a później od 1898 do 1900 r. zbudowaną w tym celu kolejką. Po wyrównaniu terenu plac stał się miejscem, na którym od-

Grota Lurdzka (MZ)

bywały się nabożeństwa z udziałem większej rzeszy pielgrzymów.

W latach 1912-1914 zbudowano z kamienia wapiennego dużą grootę na wzór grotty objawień w Lourdes. Na szczycie umieszczono figurę Najświętszej Marii Panny z Lourdes o wysokości 2,10 metra. Początkowo taras, na którym odbywały się uroczystości, znajdował się tylko pod samą grocią. W 1965 r. został rozbudowany i wysunięty o kilka metrów. Obecny taras został przebudowany w latach 1997-1999. Plac przed grocią otoczono stacjami drogi krzyżowej, które są zbudowane z występujących w okolicy wapieni lub dużych kamieni polnych. Każda stacja drogi krzyżowej zbudowana jest w innym stylu. W ich wnękach znajdują się płaskorzeźby wykonane w latach 1914-1916. Na środku placu stoi kaplica św. Rafała, wybudowana na początku XVIII wieku. Wnętrze kaplicy ozdobiło malowidłami przedstawiającymi aniołów. Kaplica św. Rafała to pierwsza stacja obchodów kalwaryjskich. Z tego miejsca wyruszają pielgrzymki na kalwarię, prosząc patrona pielgrzymów – św. Rafała o opiekę

Kobiety w strojach regionalnych w trakcie nabożeństwa ze świecami w Grocie Lurdzkiej (KK)

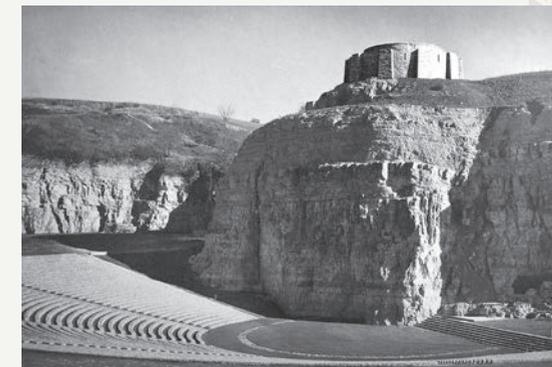
i wstawiennictwo. Przed grocią – tak na placu, jak i na urwistym zboczu góry – może równocześnie zgromadzić się kilkanaście tysięcy osób. Szczególnie piękne są w tym miejscu wieczorne nabożeństwa ze świecami, które wprowadzono w 1922 roku, ze względu na niezwykle malowniczość i nastrój, jaki o zmroku wytwarza morze płonących świec trzymanyh przez wielotysięczną rzeszę pątników, którzy wypełniają szalenie rozległy teren i stromą skarpe przy Grocie Lurdzkiej. Nabożeństwa te przyciągają pielgrzymów ze wszystkich stron kraju, a nawet z zagranicy. Obok pielgrzymek o wieloletniej tradycji, jak obchody kalwaryjskie, pielgrzymka dzieci, mężczyzn i młodzieńców, odbywają się tutaj pielgrzymki orkiestr kalwaryjskich, strażaków, hodowców gołębi, motocyklistów i rowerzystów.

POMNIKI I AMFITEATR W DOLINIE KROWIOKA

Pomnik i amfiteatr skalny leżą w dolinie zwanej przez miejscowych Krowiokiem (Krowim Dołem) albo Kuhtal. Przez długi okres dolina stanowiła integralną część dóbr żyrowskich. Tutaj wydobywano wapień. Adolf Hitler po objęciu władzy jako kanclerz III Rzeszy przystąpił do wznoszenia obiektów, które propagowałyby siłę i potęgę narodu niemieckiego. Na terenie całego kraju budowano potężne amfiteatry, w których wystawiano propagandowe sztuki. Jednym z nich był kompleks, który powstał w latach 1934-1938 w Górze św. Anny. W 1934 r. rodzina von Francken-Sierstorppff, będąca właścicielami nieczynnego kamieniołomu

Widok na dawny kamieniołom (arch. KF)

Góra św. Anny – amfiteatr i rotunda 1938 r. (arch. KF)

Amfiteatr skalny w Górze św. Anny (MZ)

mu, zmuszona została do oddania tego terenu władzom niemieckim. Hrabia Hans Clemens von Francken-Sierstorpff, syn Amerykanki oraz wnuk multimilionera amerykańskiego Knowltona, z obawy przed prześladowaniami wyjechał do Ameryki już w 1934 roku. Pięć lat później hrabina Elizabeth von Francken-Sierstorpff z dziećmi również opuściła kraj. Prace przy budowie Górnośląskiego Miejsca Pamięci rozpoczęły się już w 1934 r. i objęły 38 ha kamieniołomu. W planach przewidziano budowę: pomnika-mauzoleum, amfiteatru oraz schroniska młodzieżowego. Całość stanowić miała swoistą przeciwwagę dla annogórskiego sanktuarium. Planowano tutaj wielkie zgromadzenia ludowe. Obliczono, że amfiteatr obejmuje 7 tysięcy miejsc siedzących oraz 23 tysiące miejsc stojących dla drużyn, pocztów sztandarowych i orkiestry. Docelowo, wykorzystując całą jego pojemność, może przyjąć ok. 50 tys. ludzi. Kompleks został zaprojektowany przez architektów z Berlina – Franza Böhmera i Georga Petricha, natomiast twórcą mauzoleum był znany niemiecki architekt Robert Tischner, który nadał mu militarny charakter. Z daleka mauzoleum przypominało wieżę czołgu. Cylindryczna budowla z potężnymi przyporami zbudowana była z miejscowego wapienia, za wyjątkiem

Rzeźba wojownika germańskiego we wnętrzu nazistowskiej rotundy (arch. KF)

granitowej konstrukcji wspierającej. Do wnętrza prowadziły masywne drzwi umieszczone od strony zachodniej. Wnętrze było doświetlone jedynie wąskimi, pionowymi otworami i składało się z dwóch części. Do niższej części

Pomnik Czynu Powstańczego (1955) (arch. KF)

Pomnik Czynu Powstańczego (MZ)

wykutej w skale tzw. Hali Zmarłych prowadziły schody. W niej znajdowały się: wyrzeźbiony na miejscu z porfiru posąg niemieckiego wojownika oraz wykute w wapiennej skale nisze kryte z płytami sarkofagów, w których umieszczono ekshumowane ciała niemieckich (ok. 50) żołnierzy poległych podczas III Powstania Śląskiego. Hala była pokryta wewnętrzną kopułą z latarnią opartą na granitowej konstrukcji. Ściany ozdobiono kolorową, z przewagą złota, kamienną mozaiką. Mozaika przedstawiała orła i swastykę. Oficjalnego otwarcia pomnika dokonano 22 maja 1938 roku. Ze względu na urządzone tu propagandowe uroczystości o charakterze nazistowsko-nacjonalistycznym, obiekt ten nie cieszył się sympatią ludu śląskiego. Kalendarz imprez był tak opracowany, że

Odnaczenia bojowe na zniczu (MZ)

zbiegał się z ważnymi obchodami religijnymi, co bardzo irytowało śląskich katolików. Dnia 16 października 1945 r., podczas pierwszych po wojnie powiatowych dożynek połączonych ze zlotem Związku Weteranów Powstań Śląskich, wysadzono pomnik-mauzoleum. Na jego miejscu, po wieloletnim okresie starań o finanse i poszukiwaniu odpowiedniego projektu, wybudowano w 1955 roku Pomnik Czynu Powstańczego. Autorem obecnego pomnika jest znakomity krakowski rzeźbiarz – Xawery Dunikowski. Pomnik jest wzorcowym przykładem sztuki obowiązującej w tym okresie – socrealizmu. W zamyśle autora jest pomnikiem mówiącym o historii Śląska i walce jego ludu. Pomnik składa się z czterech granitowych masywnych słupów (pylonów) zwieńczonych granitowymi belami (architraw). Potężne bloki granitowe zostały sprowadzone z karkonoskich kamienioło-

mów. Pomnik przedstawia otwarty dom śląski z symbolicznym ogniskiem domowym – zniczem.

Na zniczu Dunikowski zaprojektował polskie odznaczenia bojowe: Order Krzyża Grunwaldu i Śląski Krzyż Powstańczy. Na granitowym podestacie przy pylonach stoją rzeźby przedstawiające śląskie społeczeństwo: kobietę z dzieckiem, hutnika, górnika i rolnika. Na zewnętrznych ścianach umieszczył płaskorzeźby i ołwiowe ryty, które przedstawiają w artystycznym skrócie dzieje polskiego Śląska. Rzeźbiarz ozdobił pod architrawem pomnik elementami flory i fauny.

W latach PRL miejsce to było również wykorzystywane do organizacji masowych imprez o charakterze politycznym. W amfiteatrze byli również w okresie swojej prezydentury Lech Wałęsa i Aleksander Kwaśniewski, a także premierzy Krzysztof Bielecki i Jerzy Buzek.

Leśnicki rynek lata 30. ubiegłego wieku (arch. KF)

Współczesny rynek Leśnicki (BD)

LEŚNICA

Swoje powstanie zawdzięcza bliskości ważnych szlaków handlowych, które wiodły przez Strzelce Opolskie, Koźle i Ujazd. Od początku swojego istnienia stanowiła własność książąt opolskich. Pierwsza wzmianka o Leśnicy znajduje się w dokumencie z 1217 r., w którym to książę opolski Kazimierz I zwolnił od ciężarów

Widok na kościół w Leśnicy (MZ)

prawa książęcego majątności należące do kapelana książęcego Sebastiana i jego brata Grzegorza, właścicieli Leśnicy. Zwolnienie to było na takich samych zasadach, jakie wcześniej uzyskiwali osiedleni w Opolu i Raciborzu.

Lokacja ta na prawie niemieckim pozwala uznać Leśnicę za jedną z najstarszych miejscowości w tej części Śląska. W latach ok. 1313-1460 wchodziła w skład księstwa strzeleckiego i ponownie do 1534 r. została włączona do księstwa opolskiego. Leśnica od 1554 r. przez dwadzieścia lat, jako składowa lennego państwa strzeleckiego stanowiącego własność króla czeskiego, była każdorazowo wydzierżawiana na osiem lat. W 1574 r. państwo strzeleckie, w tym Leśnicę, przejmują Redernowie. Miasto w drodze dziedziczenia przechodzi w 1651 r. na ponad 150 lat w ręce Colonów. Reforma w 1807 r. zniósła instytucję miast prywatnych i odtąd Leśnica jest miastem samorządowym.

Figura św. Nepomucena w Leśnicy (MZ)

Leśnica składała się z właściwego miasta oraz dwóch wsi przylegających do miasta: Książowscy i wolnego wójtostwa Leśnica. Miasto otoczone było murami obronnymi z trzema bramami: żyrowską, lichyńską i kozielską. Leśnica posiadała własny akwedukt o oryginalnej drewnianej konstrukcji, dom miejski, wagę, kilka karczm i targ. W 1386 r. Bolko IV nadał wójtostwo Leśnicy Pakoszowi z Bierawy, który uży-

wał gwarancje dziedziczenia funkcji wójty pod warunkiem dochowania wierności w stosunku do Piastów opolskich. Kolejnymi wójtami wolnego wójtostwa byli najprawdopodobniej spokrewnieni z poprzednikiem Strzelowie, następnie Schlewitzowie (wójtostwo w wianie Ewy, córki Fryderyka Strzeli). Do 1554 r. wójtostwem leśnickim, które stanowiło najczęściej posag kolejnych córek właścicieli, rządziło wiele znamienitych rodów, m.in.: Larischów, Strachwitzów, Schimonskich. Najcenniejsze obiekty to: kościół parafialny św. Trójcy z 2 poł. XV w., przebudowany w XVIII w., kościół cmentarny NMP z przełomu XVI i XVII w., dawny młyn wodny z końca XVIII w., figura św. Jana Nepomucena z 2 poł. XVIII w. i cmentarz żydowski.

LIGOTA DOLNA

Niewielka wioska położona malowniczo na zachodnim krańcu Góry św. Anny i stokach Ligockiej Kamiennej Góry. W 1926 r. za sprawą żyrowskiej hrabiny Elizabeth von Francken-Sierstorf powstało w niej lotnisko szybowcowe i szkoła. W 1937 r. szkoła szybowcowa podlegała NSFK (Nationalsozialistisches Fliegerkorps – ogólnokrajowej organizacji paramilitarnej)

Pamiątkowe zdjęcie z lotniska w Ligocie Dolnej (IPL)

Szkolenie szybowcowe w Ligocie Dolnej (IPL)

i po rozbudowie lotniska prowadzono w niej szkolenia na wyższe stopnie pilotażu. Z lotniska w Ligocie Dolnej oraz z innych sąsiednich lotnisk, m.in. w Kamieniu Śląskim, Izbicku i Otmęcie, w sierpniu 1939 r. utworzono węzeł lotniczy. Z tych lotnisk startowały samoloty 4 Armii Powietrznej wspierające atak wojsk niemieckich na Częstochowę. Szkolenia pilotażu odbywały się tutaj przez cały okres wojny aż do końca 1944 roku. Absolwenci tej szkoły po dalszej nauce w większości wcielani byli do Luftwaffe. W maju 1945 r. na bazie przedwojennej szkoły utworzono Cywilną Szkołę Pilotów i Mechaników, która wykształciła wielu znanych pilotów. Szkoła na początku 1964 r. została zamknięta, a jej mienie przejął magazyn Pewex.

Najciekawszym zabytkiem w miejscowości jest piec wapienniczy, który został wybudowany pod koniec XIX wieku. W 1938 r. NSFK postanowiła upamiętnić ofiary kilkunastu tra-

Piec wapienniczy w Ligocie Dolnej (MZ)

WYSOKA

Pierwsza wzmianka o tej miejscowości pochodzi z 1234 r., gdzie Visoka jest wymieniona w dokumentach Henryka Brodatego jako wieś należąca do klasztoru w Czarnowasach. Wieś wielokrotnie zmieniała właścicieli, poczynając od Strzelów, poprzez Buchtów, Dzierżanowskich, Gaszynów, Schimonskich do von Thumów. Najcenniejszym zabytkiem wsi jest kościół p.w. św. Floriana, którego istnienie potwierdza dokument z roku 1371. Obecny kościół powstał około 1444 r. i był rozbudowany w następnych latach. Na starych murach świątyni zachowały się resztki sgraffitowych zdobień z 1598 roku. W kościele należy zwrócić uwagę na cenną, kutą kratę z 1602 r., oddzielającą dawne prezbiterium od nawy głównej, oraz późnorenesansową ambonę. Innym ważnym zabytkiem jest kamienna, barokowa figura Trójcy Świętej z 1748 r., usytuowana przy skrzyżowaniu dróg. Prawdopodobnie fundatorami tego bardzo cennego zabytku

Kościół p.w. św. Floriana w Wysokiej (MZ)

Płaskorzeźba Icara na wapienniku (MZ)

gicznych wypadków śmiertelnych, które zdarzyły się podczas szkoleń z pilotażu, i wykorzystano do tego celu nieczynny od kilku lat piec. Przebudowano i ozdobiono wnętrze mozaiką i umieszczono w nim marmurową tablicę upamiętniającą tragedię. Przed wejściem, na czołowej ścianie umieszczono płaskorzeźbą Icara z rozłożonymi skrzydłami i aureolą nad głową z napisem NSFK oraz wieńcem laurowym u stóp Icara. Później umieszczono także olbrzymią swastykę, zamocowaną na metalowych kotwach. Na szczycie wapiennika usytuowano wielki znicz, który płonął wraz z kielichowatymi zniczami ustawionymi przed wejściem na wysokich podstawach. Po wojnie przywrócono jego pierwotny wygląd i piec ponownie służył do wypалу kalcytu. Z dawnego wyposażenia pozostała płaskorzeźba mitycznego Icara. W latach 1956-1992 w Ligocie Dolnej miało miejsce wydobywanie wapieni, po czym z uwagi na zagrożenie dla pobliskiego rezerwatu kamieniołom zamknięto.

Krata w kościele Św. Floriana (MZ)

chciały ruszyć. Z figurą tą związany jest stary zwyczaj trzykrotnego jej okążania przez pielgrzymy po raz pierwszy udające się do annogórskiego sanktuarium. Rzeźba przedstawia stylizowane obłoki, pośrodku których znajduje się glob ziemski, z opartymi postaciami Boga Ojca i Chrystusa z Krzyżem oraz gołębicą, symbolizującej Ducha Świętego. Postument, na którym osadzono rzeźbę, jest czterocłonowy, ze zdobieniami. Na nim znajduje się kartusz z herbem Ostoja, którym posługiwali się Schimonscy, oraz łaciński napis o treści: „Zatrzymaj się, popatrz, Wszechmoc Ojca, mądrość Syna i bezgraniczna dobroć Ducha Św. to twoje przeznaczenie – życie wieczne”.

Kolumna wotywna z Wysokiej (MZ)

POREBA

Pierwsza wzmianka pochodzi z 1485 roku. Poręba wchodziła w skład dóbr wójtów Leśnicy – Strzelów, następnie Żyrowskich. W 1637 r. wieś zakupił Melchior hr. Gaschin i pozostawała w rękach rodu przez dwa wieki. Późniejsi właściciele to: von Wojski (Zwoyski), przez kilka lat książę Hohenlohe-Oerhringen. Na początku XX w. majątek w Porębie został włączony do państwa strzeleckiego.

Wieś posiada nietypową dla wsi opolskiej łańcuchową zabudowę, położona jest bowiem w wąskiej, długiej dolinie. Stąd prowadzi bardzo urozmaicony krajobrazowo szlak kalwarii na Górę św. Anny z wieloma kaplicami i okazałą aleją starych lip. W pobliżu drogi do Leśnicy znajduje się niezamierzające źródło krasowe nazywane „Siedem źródeł” – miejsce częstych postojów pielgrzymek. Najcenniejsze obiekty to:

kapliczka z XVIII w.
i kapliczki kalwaryjskie.

Pomnik bł. E. Bojanowskiego w Porębie (MZ)

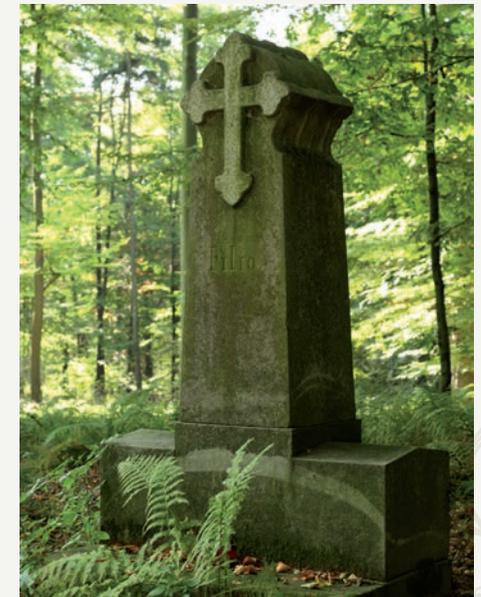
Kaplica Cedron w Porębie (MZ)

CZARNOCIN

Pierwsza wzmianka o posiadłości szlacheckiej Czarnocin pochodzi z 1324 r. - wymieniony jest w niej Hannus z Czarnocina. Później właścicielami byli Strzelowie ze Zdzieszowic. Czarnocin wchodził w skład państwa strzeleckiego. Położony jest w pięknej okolicy na stokach doliny Łęckiej Wody. W pobliżu rozpostiera się wiekowa buczyna z dwoma rezerwatami przyrody. Ten las, ukształtowanie terenu oraz źródła wody w obrębie wsi sprawiły że miejscowość nazwano „Szwajcarią Śląska”. W rezerwacie leśnym „Grafik” znajduje się kamienny pomnik z napisem „Filio” (zwany Grafikiem), upamiętniający tragiczną śmierć

Kapliczka w Czarnocinie (MZ)

Pomnik Filio w rezerwacie Grafik (MZ)

w 1855 r. na polowaniu młodego hrabiego Hipolita Renarda, syna właściciela dóbr strzeleckich.

ŻYROWA

Miejscowość wzmiankowana już w 1302 r. w bulli papieża Bonifacego VIII jako Zirowa, składająca dziesięcinę klasztorowi cystersów w Jemielnicy. Właścicielami Żyrowej były trzy znamienite rody: Żyrowskich (w latach 1447-1629), Gaszynów (1631-1852) i von Franken-Sierstorpff (1889-1938). Najstarszym zabudkiem jest pocysterski kościół filialny p.w. św. Mikołaja, a właściwie jego gotyckie prezbiterium.

Pierwszy kościół powstał prawdopodobnie ok. 1300 r., wzmiankowany w 1318 roku. Kościół powiększono w I poł. XVIII w. i wielokrotnie przebudowywano. W ołtarzu głównym zachował się barokowy obraz z XVIII w. ukazujący nauczającą św. Annę, natomiast w ołtarzach bocznych dwa manierystyczne malowidła J. Luxa, ucznia Sebastiniego, przedstawiające św. Józefa z dzieciątkiem i św. Floriana.

Wieża pałacu w Żyrowej od strony pld.-zach. (MZ)

Południowe skrzydło pałacu w Żyrowej (MZ)

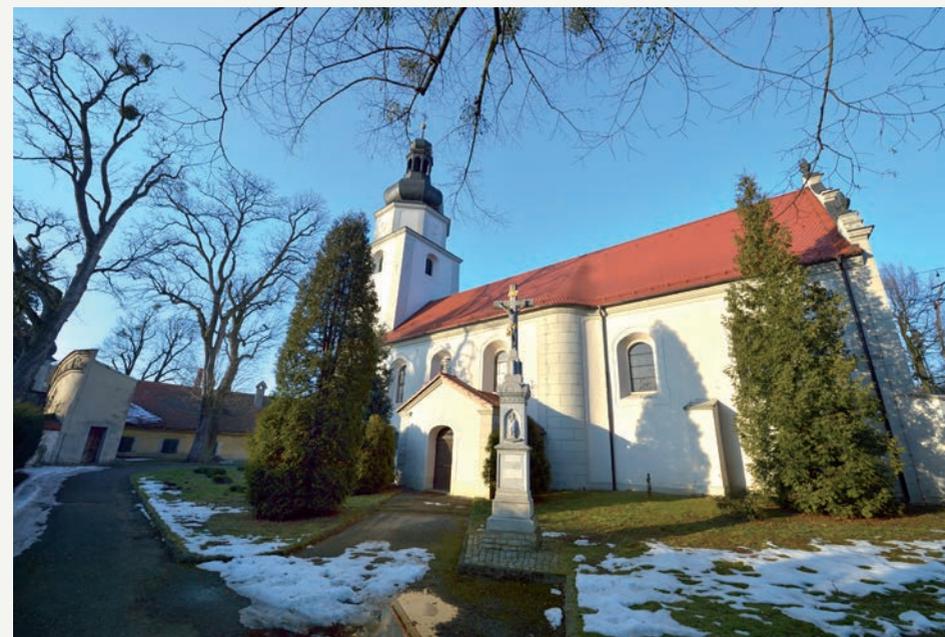
Następnym obiektem wzbudzającym zachwyt wśród turystów jest pałac Gaszynów, wybudowany przez Melchiora Ferdynanda Gaszynę w latach 1631-1644. Ta okazała barokowa budowla była wielokrotnie potem przebudowywana przez kolejnych właścicieli. Obecny pałac posiada 4 skrzydła wokół reprezentacyjnego dziedzińca oraz skrzydło wschodnie w kształcie litery L z dziedzińcem gospodarczym. Pierwsza przebudowa miała miejsce w 1781 roku. Bryła obiektu uległa zasadniczej zmianie w wyniku przebudowy w latach 1904-11. Od strony południowej usytuowane jest reprezentacyjne, dwukondygnacyjne skrzydło. Kondygnacja górna ozdobiona jest ślepymi arkadami, zamkniętymi tu-

Kapliczka studzionka w Żyrowej (MZ)

kiem koszowym. Skrzydło to jest symetrycznie podzielone przez środkową wieżę i usytuowane w narożnikach wyższe wieże, pokryte pięknymi, barokowymi hełmami.

Na elewacjach zachowały się neobarokowe dekoracje. Najwyższe, północne skrzydło ma trzy kondygnacje i nakryte jest wysokim, mansardowym, czterospadowym dachem. Od południowo-zachodniej strony pałac zakończony jest murem z wieżą wyjściową, prowadzącą do kościoła św. Mikołaja. Po II wojnie światowej mieściło się w nim prewentorium dla dzieci. Obecnie obiekt jest własnością prywatną. Warto również zobaczyć w Żyrowej: klasycystyczną kapliczkę cmentarną z końca XVIII w. oraz przydrożną kapliczkę-studnię z XIX wieku.

Kościół filialny p.w. św. Mikołaja w Żyrowej (MZ)

Koło młyńskie upamiętniające 700-lecie wsi (MZ)

Ruiny starej willi w Żyrowej (MZ)

JASIONA

To najstarsza wieś w gminie Zdzeszowice, położona w sąsiedztwie Żyrowej i Oleszki. Pierwsze wzmianki o niej – pojawia się tam jako Jassona – pochodzą z 1285 roku. Nazwa miejscowości wywodzi się od gatunku drzewa

– jesionu. Jednak osadnictwo rozwijało się tutaj dużo wcześniej, bo już w pierwszych wiekach naszej ery, za czasów wpływów rzymskich. Kościół parafialny p.w. św. Magdaleny, a właściwie prezbiterium dawnego kościoła (obecnie kaplica) z zachowaną polichromią gotycką z lat 1370-80, jest jednym z najcenniejszych obiektów architektury gotyckiej na Śląsku Opolskim. Obecny neobarokowy kościół pochodzi z 1911 roku.

Kościół parafialny p.w. św. Marii Magdaleny w Jasionie (MZ)

Widok na kościół parafialny w Jasionej (MZ)

OLESZKA

Nazwa miejscowości pochodzi od drzewa – olchy i oznacza małą osadę wśród olch.

Widok na tylną część kościoła w Oleszce (MZ)

Gotyckie freski w Kościele p.w. Marii Magdaleny w Jasionej (MZ)

Tablica upamiętniająca śmierć kadeta Karola Chodkiewicza w Oleszce (MZ)

Kaplica p.w. Nawiedzenia NMP w Oleszce (MZ)

Po raz pierwszy Oleszka została wymieniona, podobnie jak Żyrowa i inne okoliczne wioski (które składały dziesięcinę cystersom z Jemielnicy), w bulli papieża Bonifacego VIII z 1302 roku. W średniowieczu wybudowano tu zamek, który uległ zniszczeniu w czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648). W środku wsi obok stawu znajduje się kaplica p.w. Nawiedzenia NMP, zbudowana najprawdopodobniej w 1875 r., a przebudowana w 1925 roku. Przy wjeździe do Oleszki stoi czteroboczna kapliczka, wzniesiona ku czci poległych w wojnie trzydziestoletniej.

KADŁUBIEC

Wieś, która organizacyjnie do XX w. powiązana była z Wysoką poprzez swoich właścicieli. Wymieniona, podobnie jak wiele innych wsi „parkowych”, w 1302 r. W XV w. należała do Strzelów-Chmielników z Obrowca, następnie od 1629 r. przez ponad 100 lat do Gaszynów. Kolejnymi właścicielami byli: von Schimonski, von Welczek i von Thun. Warto tu zobaczyć jeden z dwóch murowanych wiatraków holenderskich w Parku (obydwa zlokalizowane są przy autostradzie) oraz murowaną kaplicę w centrum wsi.

Wnętrze zabytkowego wiatraka w Kadłubcu (MZ)

Zabytkowy wiatrak w Kadłubcu (MZ)

DOLNA

Nazwa wsi pojawiła się w 1302 r. w bulli papieskiej wśród miejscowości należących do jemielnickiego klasztoru cystersów. Obecny kościół parafialny p.w. św. Piotra i Pawła został konsekrowany w 1856 r., a powstał na bazie gotyckiego kościoła wzmiankowanego w 1335 roku. Na uwagę zasługuje także kapliczka z około poł. XIX w. z rzeźbą św. Jana Nepomucena.

Kościół p.w. św. Piotra i Pawła w Dolnej (MZ)

LICHYNIA

Wieś należąca do dóbr sławięcickich. Po raz pierwszy wzmiankowana w 1223 r. jako Lichan. Najciekawszym jej obiektem jest kapliczka-dzwonnica z przełomu XVIII i XIX w., usytuowana przy głównej drodze.

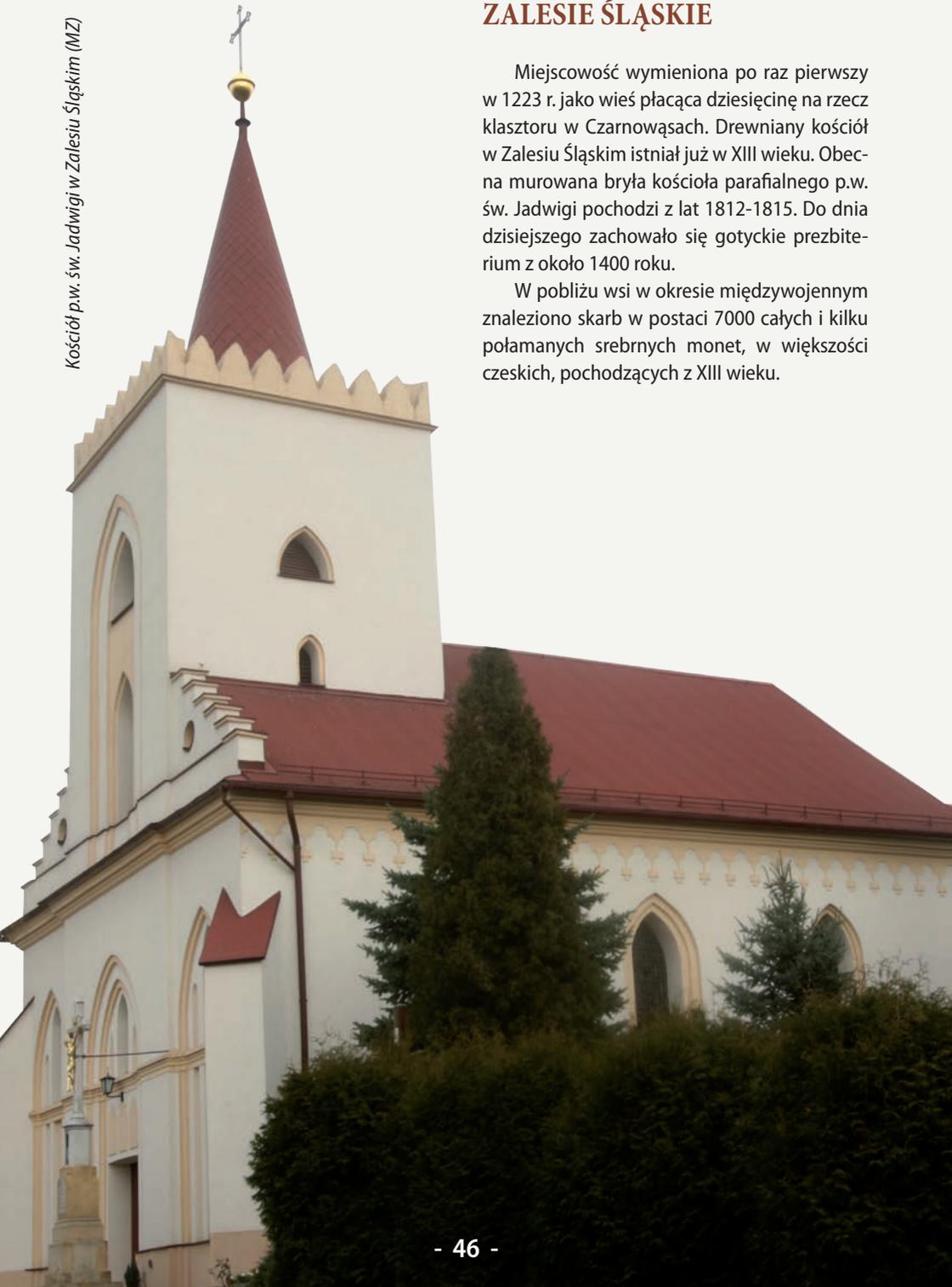
Zalesie Śląskie oraz Lichynia wchodziły w skład dominium sławięcickiego. Dzięki małżeństwu w 1782 r. Fryderyka Ludwika, pochodzącego z rodu książęcego Hohenlohe, z najstarszej linii Neuenstein, z właścicielką Sławięcic hr. Amalią von Hoym dominium stało się własnością rodu do 1945 roku. Książę Hohenlohe należał do najstarszej i najważniejszej niemieckiej (frankońskiej) arystokracji. Za sprawą rodu w końcu XIX w. dominium sławięcickie obejmowało aż 37 tys. ha użytków rolnych, 12 tys. ha lasów oraz ponad 160 zakładów przemysłowych, w tym 21 kopalń i 10 hut.

Wnętrze kaplicy-dzwonnicy w Lichyni (MZ)

Kaplica-dzwonnica w Lichyni (MZ)

ZALESIE ŚLĄSKIE

Miejscowość wymieniona po raz pierwszy w 1223 r. jako wieś płacąca dziesięcinę na rzecz klasztoru w Czarnowasach. Drewniany kościół w Zalesiu Śląskim istniał już w XIII wieku. Obecna murowana bryła kościoła parafialnego p.w. św. Jadwigi pochodzi z lat 1812-1815. Do dnia dzisiejszego zachowało się gotyckie prezbiterium z około 1400 roku.

W pobliżu wsi w okresie międzywojennym znaleziono skarb w postaci 7000 całych i kilku połamanych srebrnych monet, w większości czeskich, pochodzących z XIII wieku.

TRADYCYJNA ZABUDOWA

W ostatnim okresie wiele „parkowych” wsi obchodziło jubileusze 700-lecia istnienia. Wywodzące się z okresu średniowiecza wsie zachowały niejednokrotnie swoje pierwotne przestrzen-

Tradycyjna zabudowa z wapienia (MZ)

ne układy. Do końca XVIII w. przeważało tutaj budownictwo drewniane. Pruskie zarządzenia i liczne przepisy budowlane znacząco zmieniły obraz wsi. Na naszym terenie najszybciej zaczęto budować nowe domy, wykorzystując do tego miejscowe kamienie wapienne i cegłę. Typowa zagroda miała charakter zamknięty i kształt wydłużonego prostokąta. Podłużny dom mieszkalny połączony był jednym dwuspadowym dachem z budynkiem gospodarczym. Całość była ustawiona szczytem budynku mieszkalnego do drogi prowadzącej przez środek wsi. Prostopadle do budynku mieszkalnego stała stodoła, która zamykała zagrodę od pola. Po przeciwnej stronie stał budynek gospodarczy ze spichlerzem. Pełnił również funkcję domu wyciecznego, przeznaczonego dla rodziców właścicieli gospodarstwa.

SZTUKA LUDOWA

Park Krajobrazowy „Góra Św. Anny” to obszar, gdzie ze sztuką ludową można spotkać się niemal na każdym kroku. Rozkwit sztuki ludowej w Prusach powszechnie wiązał się ze zniszczeniem pańszczyzny. Początkowo przy tworzeniu różnych przedmiotów przez wiejskich rzemieślników przeważała nad estetyką ich wartość użytkowa. Z czasem bogaci chłopcy zaczęli ozdabiać swoje obejścia pięknymi elementami, które wykonywali zazwyczaj miejscowi stolarze i kowale, oraz otaczali się ładnymi przedmiotami nie tylko użytkowymi. Ozdobne okucia do drzwi, misternie wykonane lauby nadawały niepowtarzalny charakter opolskiej wsi.

Duże nagromadzenie kapliczek, przydrożnych krzyży, rzeźb i figur sakralnych, umieszczonych na budynkach mieszkalnych, jeszcze dobitniej podkreśla charakter pątniczki Parku. Na szczegól-

Kapliczka św. Teresy od Dzieciątka Jezus przy rezerwacie Leśisko (MZ)

Kapliczka ludowa w rezerwacie Lesisko (MZ)

nią uwagę zasługują pięknie położone kapliczki murowane, w których umieszczono rzeźby lub obrazy świętych. Oprócz funkcji sakralnych, niektóre z nich pełniły jeszcze dodatkowe funkcje, np. kapliczka w Żyrowej była jednocześnie studnią – miejscem poboru wody, kapliczka w Lichyni – dzwonnica, która informowała o ważnych wydarzeniach we wsi. Wśród krzyży najliczniejsze są drewniane z postacią Pana Jezusa wykonaną z gipsu lub metalu, rzadziej występują krzyże metalowe i murowane. Zarówno kapliczki, jak i krzyże datowane są na okres od XVIII do XX wieku.

ZWYCZAJE I OBRZĘDY

Park Krajobrazowy „Góra Św. Anny” z uwagi na położone w nim annogórskie sanktuarium jest miejscem, gdzie od pół tysiąca lat kształtowała się tradycja pielgrzymowania i związana z nią obrzędowość religijna. Góra św. Anny dla katolików była i jest miejscem szczególnych łask, miejscem wzmacniania więzów społecznych oraz domem modlitwy i radości. Szczególnie uroczyście obchodzony jest w dzień 26 lipca odpust ku czci św. Anny. Najwięcej jednak zwyczajów i obrzędów wnoszą pozostałe trzy wielkie odpusty, połączone z obchodami kalwaryjskimi: Wniebowzięcie Najświętszej Marii Panny, Aniołów Stróżów, Podwyższenia Krzyża Świętego. Tradycja odwiedzania poszczególnych kaplic Drogi Krzyżowej czy Drózek Maryi, rozsianych na rozległym terenie Parku, sięga poł. XVIII wieku. Każda grupa pielgrzymkowa posiadała swojego organizatora i przywódcę, którym był „śpiewok”. Pątnicy szli za krzyżem pielgrzymkowym, niosąc na ramionach przyniesione z parafii obrazy, chorągwie, sztandary i figury świętych. Prawie każdej pielgrzymce towarzyszyła orkiestra. „Śpiewok” pilnował, by w trakcie odwiedzania kaplic zachować takie tradycje, jak: przechodzenie pod mostkiem rzeki Cedron, obmycie się w ujęciu wody tzw. Siedmiu Źródeł, wejście na kolanach po Świę-

Święto tradycyjnego kołocza (MZ)

Procesja Bożego Ciała (BD)

tych Schodach w kaplicy Gradusów czy procesja błagalna do kaplicy Trzeciego Upadku. Niektóre grupy pielgrzymów w trakcie wchodzenia na szczyt Masywu Chełmskiego używają tradycyjnych lasek pielgrzymich – „kryczek”, którymi nie tylko się podpierają, ale rytmicznie wystukują rytm śpiewanych w drodze pieśni. Wracający z pielgrzymki pątnicy nie mogli zapomnieć o tradycji zabrania do domu kupionych w straganach słodczy, zwanych na Śląsku „makronami”. Równie bogaty jest cykl zwyczajów i obrzędów pielęgnowanych w śląskich miejscowościach położonych na terenie Parku. Zimą pielęgowane są „prządki” lub „skubaczki” (przędzenie lnu i darcie pierza), które są okazją do sąsiedzkiej pomocy, jak również do przekazywania przez starszych mieszkańców historii i opowieści przodków. Na wiosnę pielęgowane są bogate tradycje związane z obchodem Wielkiego Tygodnia, takie jak palenie żuru w Wielką Środę, zwaną też „żurową strzodą”, czy bardziej powszechnie znany śmigus-dyngus. Pielęgowane na wsiach tradycje dotyczą każdej pory roku.

ANNOGÓRSKIE OPOWIEŚCI O FIGURZE ŚW. ANNY

Z wojennej wyprawy wracał hiszpański książę, który wioził wozy wypełnione zdobyczami wojennymi. W miejsc, gdzie dziś stoi figura Świętej Trójcy w Wysokiej, woły ciągnące wozy zatrzymały się i pomimo różnych prób nie chciały ruszać dalej. Wtedy książę poprosił o wstawiennictwo Boga. Gdy nagle woły ruszyły, uznał to za znak niebios i postanowił w kościele widocznym na szczycie góry umieścić figurę św. Anny.

Pewnego dnia właściciel Poręby wybrał się na polowanie z psem. Pokonywali rozległe leśne ostępy. W pewnej chwili pies zniknął. Mimo upływu czasu pies nie wracał, więc Strzała zaczął go szukać. W gęstwinie usłyszał ciche skomlenie. Był pewien, że pies wpadł w sidła. Kiedy się zbliżył, zobaczył wśród konarów drzew poświatę i nagle przed nim ukazała się św. Anna trzymająca Maryję. Mężczyzna ukląkł i zaczął się modlić. Gdy skoń-

czył, zobaczył już tylko zanikającą jasność. Po przybyciu do zamku opowiedział to szlachcie. Uznano, że jest to znak, aby kościół św. Jerzego stał się świątynią św. Anny.

O PUSTELNIKACH

Św. Barbara, jak mówi legenda, była córką Zabrzeskiego, pana majątku koło Gogolina. W niewyjaśnionych okolicznościach poniosła śmierć z rąk swojego ojca. Brat Barbary bardzo kochał swoją siostrę i po jej śmierci zmarł z tęsknoty. Młodego szlachcica pochował sługa Zabrzeskich, który następnie został pustelnikiem na Górze św. Anny, by odkupić grzechy pana. Pustelnica Petronela była spokrewniona z Radziwiłłami, potężnym rodem magnackim. W młodym wieku wyszła za mąż za litewskiego szlachcica – konfederata barskiego, z którym miała syna Damiana. Bardzo szybko doznała wielu nieszczęść: na wojnie zginął jej mąż, rabusie okradli zamek i porwali jej ukochanego synka. Długo go poszukiwała, aż ślady doprowadziły ją na Górę św. Anny. Tu wśród zakonników poznała już dorosłego syna. Resztę życia postanowiła spędzić blisko syna i zamieszkała w Krowioku.

POCHODZENIE NAZWY DOLINY KROWIOKA

Bóg światła (szczęścia), wędrując doliną, spotkał miłego chłopca pasącego krowy. Poprosił go, by zaniósł posłanie ze złotym pierścieniem strażnikowi świętości mieszkającemu na szczycie góry. Pasterz jednak obawiał się o swoje krowy i nie chciał ich zostawić bez nadzoru. Bóg szczęścia, chcąc przekonać chłopca, wyjął róg i zadał. Krowy natychmiast skamieniały. Pasterz przeraził się, lecz powtórny głos

rogu szybko przywrócił je do życia. Pewny, że skamieniałym krowom w czasie jego nieobecności nic złego się nie stanie, chłopiec z pierścieniem poszedł do Boga nieszczęść. Jednakże, gdy wspinał się na górę, został połknięty przez smoka żywiącego się ludźmi. Od tej pory zastygłe krowy czekają na swojego pasterza.

O GASZYNACH

W pobliżu Góry św. Anny leży malownicza wieś Żyrowa z pięknym pałacem, którego budowniczymi byli Gaszynowie. Ten ród znany był z tego, że na przemian jedno pokolenie było bardzo bogobojne, a drugie słynęło z pieniactwa i „diabelskich wyczynów”. Najbardziej znanymi Gaszynami byli Antoni zwany „Mocnym” (VI ordynat), Franciszek Antoni (VIII ordynat) i Ferdynand zwany „Szalonym”. Antoni słynął z niezwykłej siły w rękach. Potrafił łamać podkowy czy też stosy cynowych talerzy. Był dowcipny i pomysłowy. Pewnego dnia, kiedy był jeszcze chłopcem, podczas urodzin matki w obecności okolicznej szlachty wjechał konno do sali balowej i wręczył matce róże. Zrobił tak, gdyż ojciec Karol Ludwik za karę zakazał mu przychodzić na tę uroczystość. Kiedy (już jako dorosły) ciężko zachorował, postanowił ukryć swoje skarby. Ponoć jednego z murarzy, który zamurował jego skarb, tak sownie opłacił i mocno wystraszył, że ten prawie do końca swojego życia nie zdradził tajemnicy. Dopiero umierając w czasie gorączkowego majaczenia, nieświadomie powiedział o ukrytym skarbie. Rodzina nieżyjącego hrabiego przeszukała cały pałac, ale skarbu nie znalazła. Być może spoczywa gdzieś schowany do dziś. W czasie kiedy ordynatem był Franciszek Antoni, wieśniacy odkryli podziemne przejście z pola w kierunku pałacu. Ponieważ hrabia przechowywał w piwnicach przednie węgierskie wino, do którego doprowadzone było świeże powie-

trze z lochów (konieczne dla prawidłowego leżakowania), postanowił skutecznie nastraszyć chłopów, aby raz na zawsze przestali zaglądać do podziemi. Hrabia opłacił studenta, aby odegrał obmyśloną dla niego rolę. Chłopi zobaczyli, jak student wchodzi do lochów z zapalonym lontem, a zaraz potem usłyszeli przeraźliwe wołanie o pomoc i krzyki. Przestraszeni postanowili wysłać starego kucyka, ale po jego wejściu znowu usłyszeli straszliwy ryk, a po chwili z lochów wyrzucona została ucięta głowa konia. Chłopi uznali, że to dzieło diabła i postanowili zasypać przejście. Odtąd hrabia był spokojny o swoje wino.

Ferdynand Szalony natomiast był znanym egocentrykiem. W czasie pewnej uroczystości wjechał, podobnie jak jego przodek, na koniu do komnaty, w której stały suto zastawione stoły. Znieważając gości, rozpędził się i przeskoczył konno stół, doprowadzając do załamania stropu. Salę, w której miało miejsce to zdarzenie, nazwano potem „Końską”. Kiedyś Antoni, jadąc do rodziny do zamku w Wysokiej, spotkał po drodze kominiarza. Jak powszechnie wiadomo, przedstawiciel tego szacownego zawodu na ogół chodzi cały umorusany sadzą. Jednym słowem – wygląda jak diabeł. Ponieważ hrabia jechał ze swoim sługą, miał dwa konie do dyspozycji. Na czarnego kazał posadzić kominiarza, sam zaś dosiadł drugiego i polecił mu, aby jechał za nim. Taki dziwny orszak przeleciał pędem przez Wysoką. Hrabia darł się w niebogłosość, że goni go diabeł. Kominiarz również poddał się zabawie i zaczął wznosić dziwne okrzyki. Na wieś padła trwoga, ludzie myśleli, że diabeł goni hrabiego. Wieśniacy zaczęli się modlić, żeby hrabiego ura-

tować od piekła. Jak się możemy spodziewać, ich prośby zostały wysłuchane.

Drugie wydarzenie związane z Antonim miało miejsce na Górze św. Anny. Graf udał się do kowala, ponieważ jego koń zgubił podkowę. Za wykucie porządnej podkowy obiecał mu sowne wynagrodzenie. Kowal uradowany przystąpił do dzieła, licząc na szybki zysk. Po wykuciu pierwszej podkowy hrabia zabrał się do jej sprawdzenia, a ponieważ słynął z wielkiej siły, bez trudu ją złamał. To samo zdarzyło się po wykuciu drugiej. Antoni zdenerwowany powiedział kowalowi, że jeśli następna będzie taka sama, to nie tylko nie da mu pieniędzy, ale okręci mu ją wokół szyi. Tak też się stało. Biedny kowal długo chodził z podkową na szyi, nim udało mu się od niej uwolnić.

W pobliżu rezerwatu Lesisko znajduje się stara kapliczka. Kiedyś prowadził tamtędy szlak pątniczy na Górę św. Anny. Ferdynand Szalony po gościnie w zamku w Wysokiej wracał do Żyrowej. W miejscu, gdzie dzisiaj stoi kapliczka, spotkał zjawę. Tak się przestraszył, że zaczął się modlić. Duch dalej nie zniknął. Wtedy przypomniał sobie o krzywdzie, którą wyrządził w tym miejscu pewnej dziewczynie. Obiecał, że wybuduje tu kapliczkę. Zjawę znikła, ale hrabia o dotrzymaniu obietnicy zapomniał. W czasie, gdy na żyrowskim zamku było przyjęcie, nagle stół z jadłem przesunął się, przyciskając hrabiego do kąta. Goście zaczęli krzyzczeć i uciekać. Ferdynand przypomniał sobie o złożonej obietnicy i przystąpił do budowy kapliczki. Jeszcze długo mówiono o tym wydarzeniu. Kapliczka ta istnieje do dzisiaj i jest p.w. św. Teresy.

Egzemplarz bezpłatny

ISBN: 978-83-932710-7-8

Zespół Opolskich
Parków Krajobrazowych

www.zopk.pl